

DOI 10.32405/2218-7650-2018-6(35)-176-216

УДК: 378.147:796.011.3

Федорець Василь Миколайович,

кандидат медичних наук

Інституту вищої освіти НАПН України,

Вінницька академія неперервної освіти,

докторант,

Київ, Вінниця, Україна

ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0001-9936-3458>

bruney333@yahoo.com

РОЗВИТОК ЗДОРОВ'ЯЗБЕРЕЖУВАЛЬНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ВЧИТЕЛЯ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ: ПАТОПЕДАГОГІЧНИЙ АСПЕКТ

*Знання зворотного боку професії або покликання – це та ціна,
яку ми платимо за оволодіння професійними навичками
Джеймс Болдуїн*

*Усі професії – це змова спеціалістів проти профанів
Джордж Бернارد Шоу*

Анотація. У статті представлено концептуалізацію науково-дисциплінарного (чи дисциплінарно-методичного) напрямку «Патопедагогіки» (або «Маргінальної педагогіки»). «Патопедагогіка» розглядається як особливий методологічний шлях і рівень, а також як методична умова професіоналізації, фундаменталізації, інтелектуалізації, аксіологізації, антропологізації, феноменологізації і методологізації здоров'язбережувальної компетентності вчителя фізичної культури в умовах післядипломної освіти. «Патопедагогіка» розробляється на основі трансферу знань, стратегій і цінностей медичного науково-дисциплінарного напрямку «Патології» («Патологічної анатомії» і «Патологічної фізіології»), а також «Патопсихології», «Стресології», «Дефектології», «Педіатрії» з урахуванням сучасного тренду інклюзивної освіти, з використанням антропологічно орієнтованої інтеграції гуманітарних дисциплін: педагогіки, антропології, аксіології, онтології, психології, культурології, соціології, філософії. Патопедагогіка є теоретичним базисом профілактики гострої та хронічної патології, формування здорового способу життя. Предметом патопедагогіки є Homo Educandus (людина, яка навчається), яка репрезентується у вимірах патології, інтегративно і співвідносно до визначальних гуманітарних напрямів: педагогіки, аксіології, онтології, герменевтики, етики, антропології, психології, культурології, філософії. У патопедагогіці ми виділяємо дві феноменологічно-епістеміологічні основи:

феноменологічно-технологічну (технологічну) та феноменологічно-ціннісну (ціннісну). Ми формуємо концепт *приватних здоров'язбережувально-феноменологічних цінностей*, в якому відображено значущі для життя і здоров'я специфіковані (конкретизовані), глибинні, біологічні, патологічні та інші феномени життя людини. У процесі підвищення кваліфікації вчителів фізичної культури патопедагогічні підходи, візії, знання та уявлення виявили свою ефективність у процесі удосконалення здоров'язбережувальної і професійної компетентностей.

Ключові слова: патопедагогіка; здоров'язбережувальна компетентність учителя фізичної культури; післядипломна освіта; педагогіка здоров'я; інтелектуалізація; професіоналізація; фундаменталізація; методологізація; методика.

1. ВСТУП

Постановка проблеми. Первинна і базисна цінність збереження життя [1], [2], [3], [4], [5], [6], [7], [8] та здоров'я [9], [10], [11], [12], [13], [14], [15], [16], [17], [18], [19], [2], [3] дітей в умовах освітнього процесу є тим життєвим і культурно-освітнім чинником, який апріорі визначає актуальність професіоналізації й інтелектуалізації як професійної діяльності, так і відповідно здоров'язбережувальної компетентності вчителя фізичної культури. Необхідність актуалізації і відповідно цілеспрямованого розроблення процесів професіоналізації й інтелектуалізації здоров'язбережувальної компетентності стає актуальною, ціннісно значущою, осмисленою та зрозумілою для вчителя і всіх учасників освітнього процесу саме в умовах післядипломної освіти. У вказаних умовах педагог сам та разом із колегами у процесі професійно спрямованого спілкування може ціннісно та практично орієнтовано осмислити свою здоров'язбережувальну діяльність у контексті проблематики педагогічних і технологічних ризиків для життя й здоров'я учнів.

На уроці фізичної культури від гострої кардіологічної патології (хвороби, що розвивається швидко, без попередніх ознак) раптово помер учень. Цей трагічний випадок змусив нас ціннісно [20], глибше, професійно, трансдисциплінарно [21], [1], [4], [5], [6], [7], [8] та духовно й екзистенційно орієнтовано осмислити освітню проблематику збереження життя учнів на заняттях з фізичної культури.

Тільки спеціально підготовлений, інтелектуально розвинутий, уважний, добрий і професійний учитель, який є особистістю, що розкрита та реалізована у своїй професії, може попередити складні і трагічні

випадки. Наголошуючи на значенні людського і професійного чинників, зазначимо, що не тільки певні здоров'язберезувальні технології [13], [22] й аналіз деяких фізіологічних показників (пульсу, кількості рухів тощо), а передусім, компетентний учитель-особистість, учитель-інтелектуал є основою збереження життя та здоров'я. Сумнівною є також ідея про те, що збереження життя [2] і здоров'я можна ефективно реалізувати на основі наявної підготовки педагога та його інтуїції, без використання спеціальних знань [2], [3], [4], [5], [12], [13], [14], [22], зокрема медичних.

Отже, щоб реалізувати професіоналізацію й інтелектуалізацію зазначеної компетентності, необхідно використати трансдисциплінарні [2], [22], [3], транспроблемні, інтегративні і трансферні (перенесення знань) підходи, спрямовані здебільшого на рецепцію медичних традицій [2], [3], [4], [5], у яких проблематику профілактики і «впливу» на гостру кардіологічну й інші патології розроблено досить детально. Питання полягає в коректному, адекватному й адаптивному перенесенні (трансферу та інтеграції) вказаних знань, цінностей, стратегій і практик.

Таким чином, актуальною і визначальною складовою проблематики професіоналізації й інтелектуалізації здоров'язберезувальної компетентності вчителя фізичної культури є питання необхідності активного трансферу не тільки медичних, біологічних, психологічних знань, а й специфічних ментальних практик, когнітивних стилів, інтелектуальних технологій, професійних візій, стратегій, тактик, технологічних інтенцій і цінностей у потрібних обсязі і форматі. Такий «ментально-діяльнісний» і технологічно орієнтований підхід є не менш важливим, ніж накопичення нових знань і формування «нових страхів» перед невідомим.

Тому, незважаючи на якісну підготовку вчителів фізичної культури з питань анатомії, фізіології, валеології, превентивної педагогіки, у них майже відсутні методологічні, методичні, систематизуючі, феноменологічні знання, візії, ментальні стереотипи, які б розкривали специфіку існування людини в умовах патології [2], [3], [4], [18], [22] і в екстремальних ситуаціях. Нині вивчаються ідеалізований і схематичний «варіанти» людини. Тому постає методологічно-світоглядне завдання: репрезентувати вчителю фізичної культури людину в різних і множинних форматах, враховуючи крайові, екстремальні і патологічні.

У науковій педагогічній літературі проблематику методології та методики удосконалення здоров'язберезувальної компетентності вчителя фізичної культури в умовах післядипломної освіти шляхом її професіоналізації й інтелектуалізації, яка може бути здійснена на основі трансферу знань, практик, цінностей, стратегій і ментальних матриць науково-дисциплінарного напрямку «Патології», розкрито недостатньо. Це

разом із визначальними питаннями збереження життя та здоров'я дітей в умовах освітнього процесу репрезентує наше дослідження як актуальне, необхідне для формування вказаної компетентності, важливе для розвитку теорії і практики педагогіки здоров'я і превентивної педагогіки, а також для розкриття інтегративного потенціалу фізичної культури і спорту.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Методологічні та методичні аспекти проблематики збереження здоров'я, формування здорового способу життя, профілактики патології, ціннісного ставлення до здоров'я та розвитку здоров'язбережувальної компетентності висвітлено у працях О. Аксьонової, О. Антонової [10], Г. Апанасенка, В. Арищенко, Н. Башавець [11], Т. Бережної, І. Бега, Ю. Бойчука, Т. Бойченко, О. Вознюка [12], В. Гаркуші, С. Гаркуші [13], [17], В. Гіжевського, М. Гончаренко, М. Гриньової, Л. Гришко, Л. Дудорової, О. Єжової, С. Єрмакова [17], Г. Жарої [14], А. Жиденко, О. Качановської, В. Козерук [15], Г. Мешко [16], М. Короп, О. Купчишина [1], М. Носко [17], В. Омеляненко, В. Оржеговської [18], Н. Поліщука [10], О. Рябухи [1], С. Страшка, Г. Тимченко, Л. Тихомирова, В. Успенської, В. Хлебурад [15] та ін.

Валеологічно орієнтовану проблематику профілактики і коригування певної патології представлено в дослідженнях В. Ананьєва, І. Анохіна, Г. Апанасенка, Т. Бойченко, І. Брахмана, Е. Булича, Ю. Бойчука, М. Гриньової, М. Гончаренко, Г. Грибана, І. Гундарова, Т. Камнева, О. Качана, І. Корженко, М. Костикова, І. Миргорода, О. Міхеєнко, О. Міхільова, І. Муравйова, С. Присяжнюка, І. Поташнюка та ін.

Для нашого дослідження актуальним є розгляд проблематики використання фізичної культури для профілактики, коригування і цільового впливу на певні визначені патології. Вказана проблематика висвітлюється в працях дослідників: А. Дмитрієв у межах адаптивної фізичної культури вивчає особливості естетотерапії, артпластики, здоров'ятворчості та міжособистісної взаємодії; І. Єрохіна аналізує способи коригування підлітків, хворих на наркоманію; О. Кузнецова репрезентує технологію поліпшення працездатності (розумової і фізичної) у студентів з низьким рівнем фізичної підготовки; О. Маценко досліджує вплив фізичних вправ на вегетосудинну дистонію; А. Мордвінова представляє методику фізичної культури, спрямовану на коригування і лікування хворих на нейроциркуляторну дистонію; О. Мусієнко аналізує роль адаптивної фізичної культури на розвиток і коригування моторики дітей з порушеннями аутистичного спектра; В. Подгорна репрезентує рухове коригування психофізичного стану дітей з порушеннями розвитку; А. Приймаков досліджує особливості застосування нетрадиційних оздоровчих систем для студентів спеціальних медичних груп;

С. Присяжнюк вивчає специфіку використання лікувальної фізичної культури при жовчокам'яній хворобі, а також аналізує особливості зміцнення здоров'я і психологофізіологічної реабілітації осіб у зонах радіаційного забруднення та в умовах стресу; С. Ступницька представляє особливості комплексного застосування засобів фізичної реабілітації та фізичного виховання у дітей з порушеннями опорно-рухового апарату; Н. Астаф'єв, А. Самилічев, Л. Метієва, С. Євсєєв, Т. Гаврилова розкривають методологічні, методичні та технологічні аспекти коригувального, оздоровчого і розвивального використання фізичної культури для дітей з особливими потребами; В. Будзина, О. Купчишин [1], Д. Окунева, Є. Приступа, О. Раганова, О. Рябуха [1], О. Терехов, В. Федорець [2], [22], [3] досліджують питання попередження гострої серцевої патології під час занять фізичною культурою.

Проблематика профілактики патології, яка є актуальним освітнім аспектом дитячого спорту у США, репрезентується в дослідженнях: S. Van Camp, C. Bloor, F. Mueller, R. Cantu, H. Olson, які вивчають питання раптової серцевої смерті [7], що розвивається в осіб, які мають хронічні серцеві хвороби, під впливом традиційних і нетрадиційних видів спорту; В. Maron і N. Estes аналізують феномен раптової серцевої смерті, причиною якої є струс серця (commotio cordis), що формується внаслідок травмування дітей на заняттях східними єдиноборствами [6]; Р. Podrid, R. Myerburg вивчають епідеміологію раптової серцевої смерті [8].

В усіх вище представлених дослідженнях методологічний вимір проблематики «Патології», як теоретичної основи освітніх практик і технологій профілактики і коригування певних порушень та збереження життя і здоров'я, розкрито недостатньо. Важливо, що викладання навчальної дисципліни «Патологія» є регламентованим при підготовці за спеціальністю «Фізична культура і спорт». Водночас аксіологічні, гуманітарні, технологічні та методичні аспекти науково-дисциплінарного напрямку «Патологія» недостатньо актуалізовано, розроблено і репрезентовано. Вказана дисципліна недостатньо адаптована для розвитку здоров'язберезувальної та професійної компетентності вчителів фізичної культури як у процесі отримання вищої освіти, так і в умовах післядипломної освіти під час підвищення кваліфікації.

Отже, ми актуалізуємо проблему необхідності адаптації, гуманітарної орієнтації, гуманістичних трансформацій, специфікації (конкретизації) науково-дисциплінарного напрямку «Патологія» до потреб вчителя фізичної культури. Це передбачає педагогічно орієнтоване осмислення, аналіз і ціннісну рефлексію, а також гуманітаризацію, аксіологізацію, наративізацію, екзистенціологізацію, психологізацію, феноменологізацію, антропологізацію і гуманізацію вказаного науково-дисциплінарного

напряму. Усвідомлення актуальності вищезазначених методологічних, методичних та епістеміологічних трансформацій розкривається в усій повноті у процесі розгляду значущих для практики питань під час підвищення кваліфікації вчителів. У науковій педагогічній літературі зазначену проблему розкрито недостатньо, що разом із її значенням для розроблення методології та методики розвитку здоров'язбережувальної компетентності вчителя фізичної культури в умовах післядипломної освіти визначає як актуальну. Відповідно важливим аспектом актуалізації проблеми є необхідність підвищення ефективності збереження життя і здоров'я учнів в умовах освітнього процесу.

2. МЕТА ТА ЗАВДАННЯ

Метою нашого дослідження є розроблення і репрезентація нового фундаментального, методологічно орієнтованого науково-дисциплінарного (дисциплінарно-методичного) напряму «Патопедагогіка» («Маргінальна педагогіка»), сформованого на основі трансферу й інтеграції медичних, педагогічних та загалом гуманітарних знань, стратегій, практик і цінностей. «Патопедагогіка» формується як напрям, спрямований на удосконалення методології та методики розвитку здоров'язбережувальної компетентності вчителя фізичної культури в умовах післядипломної освіти шляхом конституювання методологічно-світоглядної основи педагогіки здоров'я на основі рецепції і педагогічної інтеграції сучасних медичних знань, стратегій та цінностей.

Завдання дослідження:

1. Аналіз сучасних «рецептурних», схематичних і технологічно спрямованих тенденцій розвитку збереження здоров'я в освіті.
2. Розгляд питання трансферу знань, стратегій, цінностей і практик медичної традиції та феноменологічно орієнтованих уявлень про збереження життя і здоров'я в освітньому процесі.
3. Актуалізація питання про необхідність виділення рівневої структури як у методології, так і в методиці підготовки педагога, що розглядається як методологічна умова професіоналізації, інтелектуалізації, аксіологізації і феноменологізації здоров'язбережувальної компетентності вчителя фізичної культури.
4. Концептуалізація науково-дисциплінарного (дисциплінарно-методичного) напряму «Патопедагогіка» («Маргінальна педагогіка») та формування предмета і мети.
5. Концептуалізація і висвітлення двох феноменологічно-епістеміологічних основ «Патопедагогіки»: феноменологічно-технологічної (технологічної) та феноменологічно-ціннісної (ціннісної).

6. Розроблення і репрезентація епістеміологічно-знаннєвої структури «Патопедагогіки».

7. Розгляд «Патопедагогіки» як напрямку, що сприяє аксіологізації, антропологізації та фундаменталізації здоров'язбережувальної компетентності вчителя фізичної культури, розкриттю професійної суб'єктності педагога.

8. Формування ціннісно орієнтованих концептів: здоров'язбережувально-феноменологічно-ціннісної системи та панорами.

9. Розроблення і висвітлення епістеміологічно-знаннєвої структури «Патопедагогіки». Репрезентація епістеміологічно-знаннєвої структури цього напрямку на основі аналізу важливих проблем фізичного і психологічного здоров'я: профілактики раптової серцевої смерті, деформуючого остеоартрозу, розтягнення зв'язок, наркоманії, суїцидної поведінки.

10. Актуалізація «Патопедагогіки» як освітньо-культурного засобу впровадження інклюзії.

11. Формування і репрезентація концепту патопедагогічного аналізу.

3. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Наші теоретичні розробки первинно конституються шляхом філософсько-методологічного осмислення та професійної і ціннісної рефлексії значущих життєвих та освітніх проблем Homo Educandus, а також теоретичних і практичних питань збереження здоров'я в умовах освітнього процесу. Науково-практичною й ідеологічною основою цього дослідження є європоцентрично, гуманістично й антропологічно (дитиноцентрично) орієнтована концепція «Нової української школи», провідною методологічно-світоглядною ідеєю якої є компетентнісний підхід. Указаний компетентнісний підхід, крім практичної спрямованості, нами розуміється, насамперед, у дусі постнекласичної європейської раціональності [23]. Тому компетентнісний підхід відповідно інтерпретується в розширених антропологічно-ціннісному й онтологічно-ціннісному контекстах, розкриваючись нами у форматі «компетентнісної онтології» (компетентнісного буття). Отже, український «компетентнісний освітній тренд» ми розглядаємо як прояв світових тенденцій розвитку сучасного капіталу і суспільства постмодерну (суспільства знань, цифрового тощо). Вказані компетентнісно і знаннєво орієнтовані тенденції сучасного суспільства розкрито в класичній програмній праці видатного французького філософа Жана-Франсуа Ліотара «Стан постмодерну».

Тому розроблення методології та методики розвитку здоров'язбережувальної компетентності вчителя фізичної культури нами реалізується

відповідно до запитів життя та вищезазначених компетентнісно орієнтованих світових та українських тенденцій. Компетентнісний контекст визначає методологічну значущість актуалізації проблемного поля професіоналізації, антропологізації, фундаменталізації та інтелектуалізації, у межах якого формується здоров'язбережувальна компетентність. Тобто професіоналізація, антропологізація, фундаменталізація та інтелектуалізація, які репрезентуються у форматі базисних методологічних орієнтирів та методологічних і методичних напрямів, визначають необхідність детального, системного, рівневого («пошарового») розроблення як методології, так і методики розвитку здоров'язбережувальної компетентності.

Деталізуючи й уточнюючи представлені вище аспекти проблеми, зазначимо, що наше дослідження проводиться на основі професійної, теоретично-ціннісної та феноменологічної рефлексії освітніх практик, технологій і традицій збереження здоров'я та шляхом осмислення основних здоров'язбережувальних проблем. Серед здоров'язбережувальних проблем визначальними є теоретичні питання розвитку здорового способу життя, турботи про себе (гр. *epimelēsthai sautou*) (М. Фуко), технології себе (М. Фуко), профілактики гострої серцевої патології (зокрема, раптової серцевої смерті та гострої коронарної недостатності), травматизму, наркоманії, девіантної поведінки, а також актуальні аспекти використання в роботі вчителя фізичної культури біомеханічних (М. Бернштейн), кінезіологічних, нейрофізіологічних, нейропсихологічних (О. Лурія), психофізіологічних, біохімічних, інклюзивних підходів і візій та вчення П. Анохіна про функціональні системи. Актуальною складовою нашого теоретичного базису були стратегії, концепти, методології, візії і спеціальні знання, рецептовані з таких медичних і психологічних напрямів, як «Патологія» («Патологічна анатомія», «Патологічна фізіологія»), «Патопсихологія», «Психіатрія». Нами використано трансфер та педагогічну інтеграцію знань науково-дисциплінарних напрямів «Педагогіка», «Психологія», «Антропологія», «Дефектологія». У своїх методологічних розробках ми застосовували також соціально-ідеологічно та культурно-освітньо орієнтовані концепти інклюзії.

Особливе значення в нашій роботі має методологічно-ціннісна рефлексія проблематики раптової серцевої смерті (англ. *sudden cardiac arrest*), феноменологію якої розкрито в працях академіка Вадима Миколайовича Швальова [4], [5], у дослідженнях представників його наукової школи та американських учених [6], [8]. Раптова серцева смерть під час занять фізичною культурою й юнацьким спортом є актуальною

проблемою не тільки в Україні, а й у провідних країнах світу: США [6], [8], Ізраїлі, Франції, Італії, а також у Казахстані, Білорусії, Російській Федерації.

У межах нашої педагогічної системи концептуалізація дисциплінарно-методичного напрямку (чи рівня) (за умови його широкого використання можна говорити про науково-дисциплінарний напрям) «Патопедагогіки» здійснюється на основі використання філософії та ідей трансдисциплінарності, розкритих у працях Ж. Піаже, Е. Янча, Е. Джаджа, а також шляхом застосування феноменологічного (Е. Гуссерль, М. Хайдегер, К. Ясперс, М. Мерло-Понті), проблемного, інноваційного, цільового, системного, герменевтичного (Е. Бетті, Г.-Г. Гадамер, В. Дільтей, А. Закірова, П. Рікер, Ф. Шлейєрмахер) і компетентнісного (І. Драч, Д. Равен, Ж. Ліотар, В. Луговий, В. Хуторської та ін.) підходів. Ми активно використовуємо ідеї педагогічної інтеграції знань, висвітлені Н. Чапаєвим у докторській дисертації «Теоретично-методичні основи педагогічної інтеграції». Системоорганізуючими для нас є також усталена концепція управління знаннями (англ. *knowledge management*) та ідея трансферу знань (англ. *knowledge transfe*), розкрита І. Нонакою і Х. Такеучі в їхній класичній праці «Компанія – творець знання. Зародження і розвиток інновацій в японських фірмах».

У цьому дослідженні ми застосовували ідеї феноменологічної й екзистенційної філософії, висвітлені в працях Е. Гуссерля, М. Шелера, А. Фішера, П. Петерсена, В. Флітнера, М. Мерло-Понті, А.-Т. Тімініскі, М. Хайдегера, К. Ясперса, а також концепти діалогічної філософії, репрезентовані в творах М. Бубера [25], В. Біблера, Г. Марселя, О. Троїцької. Значущими для нашої методології та методики представляються ідеї філософії серця Г. Сковороди і П. Юркевича, а також кордоцентричні українські й світові традиції.

Центральними в нашій теоретичній основі є концепти, візії та досвіди феноменологічної й екзистенційної педагогіки, а також педагогічної антропології, висвітлені в дослідженнях вітчизняних і зарубіжних авторів, серед яких праці В. Сухомлинського, І. Зязюна, П. Блонського, О. Больнова [24], М. Бубера [25], М. Шелера, К. Роджерса, А. Маслоу, М. Лангевельда, Ю. Хеннінгсена, Ю. Кокельманса, П. Хірста, І. Шеффлера, Ю. Ван ден Берга, К. Мейєр-Драва, В. Лоха, К. Молленхауера, Д. Ванденберга, Ф. Бойтендайка, М. Манена, В. Ліппітца, Г. Чемберлена, Л. Трауфнергера, а також Т. Новацького, Р. Куренкової, Н. Ніязбаєвої, Е. Плеханова, О. Федотова, С. Кульневича, Г. Васяновича, Л. Абрамової. Феноменологічно, екзистенційно і герменевтично орієнтовані підходи, візії та концепції є теоретичною основою концептуалізації нового дисциплінарно-методичного напрямку (рівня) «Патопедагогіки», який застосовується в підготовці вчителя фізичної культури. Це передбачає

формування відповідного специфічного професійного (*здоров'я-збережувального*) мислення педагога, феноменологічно і практично орієнтованої системи цінностей та розвитку в учителя здатності до гуманістичного та практично орієнтованого розуміння й інтерпретації патологічних феноменів.

4. МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

У цьому теоретичному дослідженні використано аналіз педагогічної (педагогіки здоров'я, превентивної педагогіки), філософської, валеологічної, гігієнічної та медичної літератури. У контексті гуманістичних інтенцій та компетентнісної ідеології «Нової української школи» ми провели філософсько-педагогічне і методологічно-світоглядне осмислення та професійно-ціннісну рефлексію освітньої здоров'я-збережувальної проблематики *Homo Edukandus*.

Концептуалізація дисциплінарно-методичного напрямку «Патопедагогіки» здійснювалася на основі системи методологій, визначальними з яких були підходи, стратегії і професійні візії, розкриті в межах напрямів: трансдисциплінарності; трансферу знань (англ. *knowledge transfer*); трансферу технологій (англ. *technology transfer*); управління знаннями (англ. *knowledge management*); освітньої інноватики (англ. *educational innovation*) та педагогічної інтеграції. У дослідженні використовувалися філософський, компетентнісний, феноменологічний, проблемний, цільовий, системний, діяльнісний, герменевтичний (педагогічної герменевтики), антропологічний, екзистенційний, аксіологічний, онтологічний і наративний підходи, а також відповідні їм візії, розуміння, інтерпретації та концепти.

Актуальними в цій праці є підходи та ідеї феноменологічної й екзистенційної педагогіки, а також кордоцентрично визначені методологічні візії. Нами використано також важливі для нашої педагогічної системи методологічні підходи, принципи та стратегії інклюзії й науково-дисциплінарних напрямів «Патології» («Патологічної анатомії», «Патологічної фізіології»), «Патопсихології», «Психіатрії», «Психології», «Антропології» та «Дефектології». У контексті рецепції напрямку «Патології» для методологічно-ціннісного осмислення та концептуалізації здоров'язбережувальної проблематики ми використовували етіологічний (причинний, «детермінативний») та патогенетичний (генезисний) підходи. У межах стратегії управління знаннями і трансферу знань, а також для їх інтерпретації й інтеграції, що спрямовано на осмислення, репрезентацію та пояснення певних антропологічних і патологічних феноменів, частково використовувалися деякі стратегії і підходи психофізіології, нейропсихології, нейрофізіології,

біомеханіки, морфології (анатомії, гістології), фізіології, стресології. Цей теоретичний пошук проводився в межах запланованого дисертаційного дослідження на тему «Теоретичні та методичні основи розвитку здоров'язбережувальної компетентності вчителя фізичної культури в умовах післядипломної освіти».

5. РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Аналізуючи особливості реалізації освітніх практик і технологій збереження здоров'я, ми звертаємо увагу на їх схематичний, рецептурний та інколи химерний (тобто неприродний, нефізіологічний і «нереалістичний») характер. Крім того, вказані практики і технології часто мають типову структуру: для збереження здоров'я потрібно: робити те то... Їсти часник, робити зарядку, не їсти певних продуктів, часто чи рідко дихати тощо... Це і є рецептурна особливість. Рецепт: ... Перекладається з латині «візьми те то...». Зрозуміло, що такі «рецептурно-технологічні» тенденції в педагогіці здоров'я не надто сприяють професіоналізації та вдосконаленню інтелекту вчителя, як і його компетентності загалом.

Компетентність, професіоналізм, як і інтелект, формується, передусім, у процесі виконання нестандартних, порівняно складних завдань, хоча б на рівні теорії і навчання. Водночас рецептурний підхід є важливим і потрібним. Це складова технології, яка розробляється на основі стандартизації певних компонентів, етапів, алгоритмів тощо. Але для ефективного збереження здоров'я має бути наявним ще й розроблений рівень методології, який не тільки співвідноситься з технологіями та практиками, а й є їх основою та представляється як їх невід'ємна методологічна складова [22], [3], яка реально використовується фахівцем у його професійній діяльності. Указаний рівень (напрямо) необхідно розробити на основі сучасних системних і феноменологічних знань про людину та їх цільового осмислення. І це стосується, насамперед, рецепції, трансферу, інтеграції та методично і методологічно орієнтованої специфікації медичних, біологічних, антропологічних та психологічних знань, цінностей, практик і технологій.

За рецептурного підходу існує певна і досить спрощена алгоритмізація, яка, зрозуміло, є необхідною, але до того часу, поки не з'являються непередбачувані, екстремальні, загрозливі і трагічні [1], [2] ситуації, які не можуть не статися, хоча б з тієї причини, що життя априорі не може бути тотально спланованим, передбачуваним, комфортним, спокійним. Тому постає питання щодо необхідності переходу від традиційного «правильно-наївного» освітнього «планування здоров'я», успіхів та «всякої всячини» на «всі випадки» й обов'язково «наперед, на майбутнє» до феноменологічного, побудованого на основі концептів і

знань сучасної медичної науки. Тобто для реального збереження життя і здоров'я в умовах освітнього процесу актуальним є перехід, або спуск, з «ідеально-схематичного світу», побудованого на нескінченних планах, схемах і навичках, до реального життя, до темпоральності, до екзистенції, до феноменології буття і конкретних онтологій, обов'язковою складовою яких є усвідомлення і знання наявності загроз, небезпек, непрогнозованості, нерівноважності, різноманітності, патології тощо. Саме порівняно непередбачуваним, не спланованим, ризикованим, життєвим і займаються такі наче далекі, а насправді, співвідносні сфери, як медицина і феноменологічна [25] та екзистенційна педагогіка [24] і психологія [26].

Зі зміною освітніх парадигм, при переході від «позитивістського схематизму» до феноменології й антропоцентризму (дитиноцентризму) розкривається система актуальних, технологічно та життєво значущих питань педагогічного управління ризиками, а саме: розуміння як реальності і данності, а також їх мінімізації, ціннісного осмислення та орієнтації в ризикованих і складних ситуаціях. Близькі філософсько-методологічні ідеї існують у сучасній науковій парадигмі. Це популярні сучасні концепції нерівноважного розвитку, керованого хаосу, синергетики, які знайшли своє застосування в педагогіці [21]. У цьому контексті згадаймо відомі ідеї взаємодії та взаємних переходів порядку і хаосу, розкриті в класичному творі Іллі Пригожина та Ізабелі Стенгерс «Порядок з хаосу: новий діалог людини з природою» [27], [28].

В освіті існують також традиції репрезентації людини ідеалізовано, схематизовано і нормативно. Це певною мірою є співвідносним ідеям уніфікації, стандартизації, спрощення, характерним для філософій позитивізму, комунізму, притаманним сучасним соціокультурним технократичним і технологічним тенденціям. Але для практик збереження здоров'я важливим є духовно орієнтоване, широке, трансдисциплінарне і феноменологічне осмислення й розуміння життя, людини й її проблем. Для формування феноменологічних та онтологічних уявлень про людину її необхідно представити поліонтологічно, але не тільки в межах норми і стандарту, а й у контекстах екстремальних умов та в межах патології. У цьому аспекті необхідно зазначити, що тепер значущим освітнім і соціально-політичним трендом, який розкриває людину в різних її онтологіях та вимірах, є інклюзія. У медицині актуальними науками, які представляють людину в крайових станах, є патологія (теорія і практика патологічних змін) і клініка (практична медицина).

Отже, для управління ризиками, як важливою складовою збереження життя і здоров'я, є необхідним трансфер медичного науково-дисциплінарного напрямку «Патологія». Цей напрям ми трансформуємо в

освітню теорію і практику, репрезентуючи як нову фундаментальну педагогічну дисципліну – «Патопедагогіку», чи «Маргінальну педагогіку».

Предметом патопедагогіки є Homo Educandus (людина, яка навчається), репрезентована у вимірах патології, інтегративно і співвідносно до визначальних гуманітарних напрямів: педагогіки, аксіології, онтології, герменевтики, етики, антропології, психології, культурології. Тобто цей напрям є інтегративним і трансдисциплінарним. Він синтезує фундаментальну медичну науку та гуманітарну традицію, визначаючи цілісне, феноменологічне, ціннісне і гуманістичне бачення людини й актуальних патологічних феноменів.

Метою патопедагогіки є актуалізація, репрезентація і вивчення Homo Educandus у межах феноменології та онтології патології, в екстремальних і межових станах, що реалізуються співвідносно та інтегративно з гуманітарним напрямом і є спрямованими на розвиток здоров'язбережувальної компетентності, удосконалення теорії і практики педагогіки здоров'я, превентивної педагогіки, профілактичної, коригувальної, навчальної та виховної роботи, а також для сприяння гармонізації і різносторонньому розвитку особистості, її творчості, інтелекту, для впровадження інклюзії. Отже, патопедагогіка – це антропологічно-ціннісний та освітньо орієнтований синтез патології, педагогіки і значущих гуманітарних напрямів (патологія + гуманітарні напрями, педагогіка = «Патопедагогіка»).

У патопедагогіці ми виділяємо дві феноменологічно-епістеміологічні основи: феноменологічно-технологічну (технологічну) та феноменологічно-ціннісну (ціннісну). *Феноменологічно-технологічну (технологічну) основу* формують відомості, рецептовані з «Патології» та інших медичних, біологічних, психологічних і гуманітарних наук, спрямовані на безпосереднє технологічно орієнтоване використання уявлень та знань про певні закономірності і феномени людини у теорії, практиках та технологіях збереження здоров'я, а також у навчальній, коригувальній і виховній роботі. Феноменологічно-технологічна основа патопедагогіки актуалізує і репрезентує знаннєвий, ціннісний, праксеологічний та технологічний аспекти як нормативних, так і патологічних феноменів з метою використання цих знань у здоров'язбережувальних технологіях та практиках. Ця основа актуалізується і репрезентується через розкриття знань певних феноменів та їх технологічно орієнтоване осмислення й специфікацію.

Наприклад, відставання формування нервових сплетінь серця [2]; [3]; [4]; [5] від розвитку серцево-судинної системи визначає наскрізну необхідність врахування цього феномену під час формування рухових дій,

тренувальних режимів та занять. При цьому важливим є співвідносне використання знань гемодинаміки (науки про кровообіг).

Наприклад. Розкриваючи технологічний аспект феноменологічно-технологічної основи, рекомендуємо вправи при коловому тренуванні формувати так, щоб не викликати застою (накопичення) крові у великому крузі, який збільшує навантаження на праве серце [2], що, зі свого боку, сприяє формуванню ризиків гострої серцевої патології. Для уникнення зазначених небажаних ефектів не рекомендується підряд робити кілька вправ зі статичним чи статодинамічним навантаженням. Крім того, потрібно чергувати динамічні вправи зі статичними, враховуючи не тільки час відпочинку, а й час перерозподілу крові тощо. Тобто вже наявні технології фізичної культури можна модифікувати й удосконалити на основі системних і феноменологічних знань, які формують в учителя розуміння системи антропологічних і біологічних факторів обмежень та ризиків.

Феноменологічно-ціннісна (ціннісна) основа патопедагогіки формується з використанням концептуального апарату філософії, педагогіки, аксіології, онтології, етики, біосемантики [29] та біогерменевтики [29], [30] і спрямована на гуманітарне розуміння й інтерпретацію нормативних і патологічних феноменів як таких, що відображають специфічну, атрибутивну, унікальну особливість людини бути поліонтологічною, різною, багатомірною, а також розкривають способи і специфіку її онтогенезу, адаптації, розвитку, патології. З цією ж метою використовуються й соціологічні, мистецькі, юридичні і психологічні візії та підходи. Така основа первинно орієнтована на актуалізацію, розкриття, репрезентацію, ціннісну рефлексію, а також на формування і розвиток цінностей, смислів, інтенцій, етичних аспектів, що реалізуються завдяки аналізу й інтерпретації певних патологічних феноменів. Це також спрямовано на удосконалення теорії і практики педагогіки здоров'я та трансферу зазначених аспектів в освітній процес. Антропологічно-ціннісна основа патопедагогіки розкриває, легітимізує, репрезентує ще одну онтологію людини – *патопедагогічну*. Отже, результатом актуалізації цієї основи є розвиток цінностей, смислів, інтенцій, а також гуманістичного, сердечного, з розумінням, раціонального [23] і гуманного ставлення не тільки до здорових, а й до хворих, обдарованих, з особливими освітніми потребами та інших «нестандартних» дітей.

Крім того, вказана основа спрямована не тільки на цілісне розуміння дитини, а й на аксіологічне і значуще осмислення окремих, порівняно «автономних» її феноменів, зокрема, патологічних, онтогенетичних тощо. Такі явища в досить обмеженому і нормативному аспекті притаманні освітній традиції. Ми часто можемо спостерігати, як педагоги і батьки

захоплюються розвитком окремої функції чи розкриттям певної онтології. Переважно такою провідною функцією є інтелектуально-мнестична, заради «випереджувального» розвитку якої часто приноситься в жертву здоров'я дитини й її емоційно-вольова сфера, буття та дитинство.

Для реального професійного формування ціннісного ставлення до здоров'я в учителя фізичної культури, як і в учня, потрібно сформулювати *приватні здоров'язберезувально-феноменологічні цінності*, в яких «сконцентровано» і відображено значущі для життя та здоров'я глибинні, біологічні, патологічні й інші особливості людини й її організму. Ми їх визначаємо як приватні здоров'язберезувально-феноменологічні цінності, оскільки вони формуються на основі знання та ціннісної інтерпретації певного приватного біологічного, психологічного чи іншого феномену, який розглядається системно і як передумова виникнення певної патології, а також як освітня й інтелектуальна умови її профілактики і коригування.

Назвімо деякі з них у нижче представлених прикладах.

Приклад 1. Учитель має брати до уваги морфо-функціональні особливості суглобного хряща. Гіаліновий (суглобний чи дзеркальний) хрящ є цінністю тому, що в процесі тренувань його можна досить «легко» пошкодити, що з часом стає передумовою патології опорно-рухового апарату – деформуючого остеоартрозу.

Приклад 2. Зв'язки суглобів і в дещо меншій мірі сухожилки м'язів – це також приватні здоров'язберезувально-феноменологічні цінності. Зв'язки теж досить легко пошкоджуються, особливо в разі захоплення вправами на розтягнення, йогою. Тоді настає ситуація – *ne varietur* (коли «змінити не можна»). Тобто відновити чи повернути до «попереднього» первинного і функціонального стану зв'язки, якщо вони розтягнулися, неможливо.

Приклад 3. Біль у правому підребер'ї при фізичному навантаженні вказує нам на цінність «правого серця» (правого передсердя і шлуночка) [2], яке не справляється з прокачуванням крові у велике коло. Це створює ризики раптової серцевої смерті.

Отже, здоров'я як цінність завдяки знанням патології структурується і специфікується на систему «приватних» цінностей. Тому не тільки знаннями, а й специфічною і специфікованою системою цінностей фахівець відрізняється від дилетанта. Професіонал точно знає, що є, справді, важливим і потрібним, що є первинним, а що вторинним. Для дилетанта важливим є все, і передусім, те, що він «придумав».

Наприклад, систематична ранкова зарядка, виконана в режимі інтенсивного розтягнення зв'язок суглобів, замість здоров'я згодом принесе «букет» проблем і хвороб опорно-рухового апарату. Для рухової

активності зранку краще виконувати динамічні вправи чи здійснити прогулянку без інтенсивного навантаження, ніж практикувати активне розтягнення, «корисність» якого часто рекламується.

Сформована сукупність необхідних для збереження здоров'я приватних здоров'язбережувально-феноменологічних цінностей розуміється нами як професійна аксіологічна система. Ми її називаємо *здоров'язбережувально-феноменологічно-ціннісною системою*, оскільки вона ціннісно орієнтовано відображає панораму і систему феноменів, яку фахівець протягом тривалого часу не просто вивчає, а трансформує у формат цінностей, які він згодом осмислює, переживає й інтереорізує. Здоров'язбережувально-феноменологічно-ціннісна система, як і феномени, за своє архітектонікою є структурованою й ієрархізованою, а також специфікованою, темпоральною, сценарною, наративною і дискурсивною.

Феномени «трансформуються» у цінності через інтенції, знання, рефлексії, досвіди, розповіді (нاراتиви) і дискурси. Уводячи поняття здоров'язбережувально-феноменологічно-ціннісної системи, ми вказуємо на специфіку її структурування саме на основі специфікації (конкретизації), яка формується шляхом виділення і ціннісного осмислення певних антропологічних феноменів. Це реалізується завдяки використанню патопедагогіки, яка, як *«знаннево-феноменологічна лінза»*, висвічує чи розкриває певні антропологічні феномени, репрезентуючи їх сутності. Формально це можна представити у форматі методологічно-проблемної осі: «патологія – специфікація знань – специфікація цінностей – формування здоров'язбережувально-феноменологічно-ціннісної системи – професіоналізація компетентності». Фахівець у процесі професіоналізації через «приватні аксіології» і пізнання феноменів, які є актуальними в його здоров'язбережувальній діяльності, приходять, як і філософ, до феноменологічно-аксіологічних та «кінцевих основ» цієї професії. Це визначає філософський акцент у менталітеті і діяльності компетентного, професійно реалізованого вчителя-професіонала.

Указана аксіологічна система формується не тільки на основі ціннісних «метаморфоз» патологічних феноменів, а й через сприйняття нормативних явищ. Проблема в тому, що значущих, актуальних і репрезентативних нормативних феноменів значно менше, ніж патологічних. Як і в літературі, для того щоб зрозуміти велич позитивного героя має бути негативний контекст, ситуація чи герой. Це обумовлено тим, що життя – не ідеалізована «Norma» (норма, нормативність) і не стандарт, а взаємодія з середовищем і процесуальність, динаміка та зміни, у процесі розгортання яких завжди будуть крайові стани, екстремальні ситуації, перебудови, метаморфози, ризики, загрози і пошкодження. Тому «Patos» (від гр. *παθος* – страждання, хвороба, пошкодження + *λογος* –

вивчення, пізнання, слово) і «Margo» (лат. *margo* – край, границя; у розумінні крайовий, маргінальний, екстремальний, загрозливий) є невід’ємними складовими життя. Як би все було не так, то життя тривало б у цій формі вічно. Реагування організму на пошкодження і є патологією, кожна з яких має свою специфічну феноменологію й онтологію, що необхідно враховувати в освітньому процесі. Крім того, саму нормативність ми розуміємо, а також часто інтерпретуємо через порівняння з крайовим (патологічним). Тобто вказані розуміння нормативності формуються через осмислення та інтерпретацію антиномії «норма – патологія» [3]. До того ж патологічний аспект створює ефект драматизації, емоційно «насичує» знання і компетентність, розкриває її темпоральність і наближує до екзистенційних розумінь та установок.

Наприклад, те, що клапани серця – досить витончена структура, яка формується як складка внутрішньої оболонки серця (ендокарду) і містить у своєму складі сосочкоподібні м’язи, учителю не говорить ні про що, окрім того, що така структура є. Ми ж вказуємо на те, що клапани серця в процесі зростання дитини можуть відставати у своєму формуванні від розвитку серця, а це, зі свого боку, є онтогенетичною передумовою такої патології, як пролапс мітрального клапана, яка вже є ризиком раптової серцевої смерті. У такому випадку уявлення про клапани серця набувають зовсім інших значущих, ціннісних і технологічно орієнтованих смислів.

Аналізуючи цю проблематику в контексті професійних візій та ідеї панорамного розгляду проблем (панорамізації) [31], ми формуємо методологічний концепт *здоров’язберезувально-феноменологічно-ціннісної (ціннісної) панорами*. Цей концепт побудований на ідеї про те, що в актуальній («робочій») зоні свідомості фахівця може знаходитися певна обмежена кількість знань, цінностей, смислів, інтенцій, що сукупно формують певну панораму (чи горизонт), яка є основою його професійних візій. Компетентний фахівець дивиться на професійну діяльність не як на щось одне чи через «лінзу» чогось одного, навіть у край важливого, а через множинність, через певне різноманіття знань, цінностей, стратегій і смислів – через їх панораму. Панорамізація формується за допомогою використання «Патопедагогіки» і специфікації (конкретизації) про певні нормативні і патологічні феномени, що формально можна представити як методологічно-проблемну вісь «патологія – різноманітні феномени і знання про них – здоров’язберезувально-феноменологічно-ціннісна система – здоров’язберезувально-феноменологічно-ціннісна панорама». Здоров’язберезувально-феноменологічно-ціннісна панорама є екстеріоризацією здоров’язберезувально-феноменологічно-ціннісної системи та специфікацією знань. Вказана панорама є практично і ціннісно орієнтованим способом розкриття й осмислення спеціальних знань.

Здоров'язбережувально-феноменологічно-ціннісна панорама – це інтелектуально-ціннісний фільтр, завдяки якому фахівець швидко і оптимально орієнтується в його проблематиці, за принципом «Прийшов побачив і все зрозумів». Здоров'язбережувально-феноменологічно-ціннісну панораму ми розглядаємо також як *ціннісний фрейм* (складний концепт), який, будучи наявним у фахівця, водночас «занурений» у професійну і соціокультурну сфери. Панорама необхідна для розвитку широкого культурно орієнтованого, інтелектуального і професійного погляду та світобачення певної проблеми і готовності її побачити, осмислити та диференціювати. Тому збереження здоров'я має бути різноманітним і різноспрямованим, що відображає поліонтологічну природу людини. Некоректно звести здоров'язбережувальну компетентність (точніше, її зміст і функцію) до профілактики раптової серцевої смерті чи формування здорового способу життя. Потрібне і те, і друге, а також ще інші складові. Тому недарма в давнину казали: *Save ab homine unius libri* (Бійся людини однієї книги). Людина однієї книги не має ані панорами проблем і цінностей, ані панорамного мислення, що і становить можливу небезпеку від неї.

Узагальнюючи, ми говоримо про актуальність осмислення і розуміння антропологічно-ціннісної природи компетентності в контексті формування професіоналізму та професійного інтелекту. Тому професіоналізація та професійний інтелект учителя нами розглядаються як значущі аспекти розвитку і реалізації здоров'язбережувальної компетентності та формування професійної суб'єктності. Ціннісно-сміслові системи і компетентність є безпосередньо пов'язаними з професійною суб'єктністю. Якщо фахівець – професіонал, то його компетентність та ціннісно-сміслові системи відображено і представлено в його суб'єктності. Тому для компетентного фахівця важливим є не тільки оплата праці, а передусім, реалізація його професійної діяльності на високому рівні, співвідносно до цінностей професійної аксіологічної системи. Нами це розглядається як екстеріорізація цінностей та як самоактуалізація і самореалізація вчителя. Фахівець переживає за справу тому, що цінності – це те, що переживається. Саме на «переживальній» природі цінностей акцентує увагу засновник аксіології Р. Лотце [20]. Цінності осмислюються, проживаються і переживаються як факти, як сценарії, ситуації, події [23], феномени, темпоральності.

Упроваджуючи «Патопедагогіку», ми її розглядаємо як шлях методологізації, фундаменталізації, специфікації, професіоналізації, аксіологізації, аксіологізації здоров'язбережувальної компетентності та спосіб розкриття професійної суб'єктності вчителя. Тому в питанні збереження життя і здоров'я ми робимо, крім компетентності, акцент на

професійній суб'єктності. Значущі дії здійснюються особистістю – ad personam (особисто). Ми це концептуалізуємо у вигляді методологічно-проблемної осі, в якій відображено етапність впливу патопедагогічного підходу «патопедагогіка – актуалізація та осмислення нормативних і патологічних феноменів – специфікація (конкретизація) знань, цінностей, інтенцій – аксіологізація, інтелектуалізація – професіоналізація – компетентність, професійна суб'єктність – збереження життя і здоров'я». Це дилетант, «заваливши» одну діяльність, з радістю переходить до іншої тому, що відсутність структурованої, ієрархізованої і специфікованої системи професійних цінностей не сприяє глибокому переживанню за невиважені вчинки.

Антропологічно-ціннісний вимір патопедагогіки сприяє також формуванню розширеного трансдисциплінарного, транспроблемного і гуманістичного форматів розуміння певних феноменів та загалом проблематики збереження здоров'я. Це ми репрезентуємо у вигляді методологічно-проблемної осі (схеми) «патопедагогіка – антропологічно-ціннісний вимір – розширення, панорамізація, контекстуалізація проблематики – гуманізація, антропологізація – інтелектуалізація, професіоналізація». Тобто трансдисциплінарність, транспроблемність і розширення освітньої проблематики збереження здоров'я реалізується не тільки через знання та аналіз, а також через осмислення і рефлексію цінностей, «роботу» зі смислами та розкриття і формування ціннісних інтенцій, що ефективно може бути реалізовано в межах компетентнісної моделі.

Для наочності ціннісно інтерпретуємо приклад, розглянутий також у межах феноменологічно-технологічної основи «Патопедагогіки». Феномен «відставання» формування нервового апарату серця [2], [3], [4], [5] від збільшення тіла у віці до семи років сумісно зі значним, а то й із визначальним впливом на серцево-судинну систему інших регуляторних систем нами інтерпретується як біологічна, онтогенетична (обумовлена індивідуальним розвитком) та онтологічна (буттєва) основа «панування» серця [2], [4], [5] і рухової сфери в бутті та поведінці дитини. Домінування серця, яке визначається значним рівнем його автономії, а також нетотальною залежністю від нервової системи і психіки, свідчить про те, що дитина у віці до семи років є, за своєю сутністю, серцевою, кордоцентричною. Вона сама є Серцем, через яке розкриваються і промовляють Душа і Дух. Недарма ж кажуть, що вустами дитини говорить істина і Бог. Дані вікової психології та педіатрії нам вказують на домінування в цьому віці емоційної сфери, яка має певний зв'язок із серцем. У руховій сфері дитини велику роль відіграють синергійні рухи, які мають повторювальний і коливальний характер, є економними, за своєю природою. Синергійні рухи забезпечують дитині порівняно постійну

рухову активність, що, на нашу думку, є певним аналогом роботи серця – економної, синергійної, повторювальної, ритмічної. Тому ми розглядаємо рухову активність, як і роботу серця в дітей дошкільного віку (до 7 років), як особливу цінність та прояв і розгортання духовності. Дитина в цьому віці є не тільки кордоцентричною, а й динамічно-локомоторноцентричною (у розумінні домінування динамічних рухів). Якщо в цей період обмежити рухову активність, що цілеспрямовано робиться завдяки п'ятилітньому і шестилітньому навчанню, то в такий спосіб ми створимо системну протидію природі серця і рухової сфери.

Перейдімо до характеристики структури патопедагогіки як навчальної і науково-практичної дисципліни (нині дисциплінарно-методичного напрямку). Структура цієї дисципліни нами формується на основі рецепції знань та інтелектуально-ціннісних традицій «Патології» («Патологічна анатомія», «Патологічна фізіологія»), біології, морфології, фізіології, клінічної фізіології, функціональної анатомії, медицини, педагогіки, психології, соціології та інших гуманітарних дисциплінарних і проблемних напрямів.

Ми виділяємо такі основні напрями патопедагогіки, які з навчальною метою можуть бути репрезентовані у відповідних розділах: I. «Морфологічні основи патопедагогіки»; II. «Патопедагогіка онтогенезу і темпоральності»; III. «Загальна патологія»; IV. «Патопедагогіка адаптації і стресу»; V. «Інфекційна патологія»; VI. «Загальна патологія травми і кровотечі»; VII. «Загальні уявлення про психічну патологію і психологічні порушення»; VIII. «Патологія хімічних залежностей та фармакологічних впливів»; IX. «Приватна патологія»; X. «Патопедагогіка педагогічних технологій і практик»; XI. «Патопедагогіка педагогічних і життєвих ситуацій та сценаріїв»; XII. «Інклюзивна і соціальна інтерпретація патології»; XIII. «Ціннісно-сміслова герменевтика патології». У саму структуру цієї дисципліни закладено певні інтелектуально-ціннісні і технологічно-ціннісні матриці, спрямовані на формування у фахівця здоров'язбережувальних знань, візій та уявлень, а також на розкриття його ціннісного, гуманістичного, інтелектуального й інтерпретативного потенціалів. Тезисно представимо «ідеологію», сутність, мету та науково-практичну спрямованість кожного з указаних напрямів патопедагогіки, а також на основі *патопедагогічного*, методологічного і знанневого інструментарію проведемо аналіз одного з феноменів людини.

Таким «яскравим» наочним і значущим для збереження життя та здоров'я є морфо-функціональний феномен нервового апарату серця. На основі функціонування вказаного нервового апарату реалізується нервовий механізм регуляції роботи серця [4], [5]. Завдяки цьому

механізмові серце тонко диференційовано, «вишукано» і досконало адаптується до різних навантажень, зокрема, фізичних, психологічних, соціальних, а також до стресів.

I. Перший напрям *«Морфологічні основи патопедагогіки»* в порівняльному та контекстуальному аспектах розкриває для педагога як конкретизовано, так і в загальних рисах патологічний і нормативний вимір значущих для практичної діяльності вчителя фізичної культури морфологічних феноменів людини. Визначальними і важливими є саме порівняльний і контекстуальні аспекти цього напрямку, які обумовлюють аналітичний, процесуальний, дискриптивний та проблемний формати знань про здоров'я. Аналітичний, пошуковий, активний формати є основою проблематизації морфологічних знань. З епістеміологічних позицій знаходження знань у «проблематизованому» і процесуальному форматах є умовою їх стійкості та можливостей до практично орієнтованих трансформацій. Процесуальний і проблемний формати знань розкривають також динаміку змін у контексті цінностей збереження життя і здоров'я. Отже, цей напрям, як і вся патопедагогіка, сприяє технологічно орієнтованій аксіологізації знань.

Наприклад, ми підкреслюємо значущість нервового апарату серця для тонкої диференційованої регуляції серцево-судинної системи до навантажень не тільки «взагалі», а й у контексті можливих порушень, ризиків, умов, які можуть виникнути під час занять фізичною культурою. Тому важливо знати, що при порушеннях чи незрілості нервового апарату серця [4], [5] його регуляція буде недосконалою, що збільшує ризики раптової серцевої смерті. Нервовий апарат серця при такому розгляді визначає наше аксіологічно [2], [3] й етично орієнтоване розуміння його як структури порушення, в якій збільшує системні ризики для життя. Отже, ця структура репрезентується як у знаннєво-інтелектуальному, так і в ціннісно-смысловому, екзистенційному й етичному форматах. Цінність життя в такому випадку розкривається як панорама конкретики: можливих ризиків та умов, а також як феноменологія структур та функцій. У цю панораму апріорі входять профілактичні дії вчителя, цінність, значущість і специфіка яких формується на основі знань певних феноменів. Це ілюструється нами як методологічно-проблемна вість: «(патопедагогіка) патологічний феномен – знання – цінності, смисли, інтенції – технології, практики, дії, педагогічна майстерність».

II. Напрямок *«Патопедагогіка онтогенезу і темпоральності»*, розкриваючи вікові особливості стану певних структур і функцій, а також тенденцій розвитку організму і психіки, репрезентує онтогенетично і темпорально визначені особливості людини та системи ризиків для її життя і здоров'я. Тобто знання вказаного напрямку також практично і

ціннісно орієнтовані та специфіковані. Для цього напряму також є характерним формування знань у форматі проблеми і проблематизації.

Наприклад, відсутність повної зрілості нервового апарату серця до віку 18 років є онтогенетично визначеним ризиком раптової серцевої смерті, імовірність якої зростає за умови некоректного фізичного навантаження. Особливу небезпеку [2], [4], [5] щодо цього становить вік до 7 років та період статевого дозрівання.

III. «Загальна патологія» – це напрям, спрямований на формування уявлень і знань про типові патологічні феномени, які можуть бути притаманні різним приватним порушенням (хворобам). Тобто це загальне, яке присутнє в приватному. Цей розділ є одним із центральних. У ньому сконцентровано мудрість, глибину, філософію та феноменологію, які розкривають розуміння життя в екстремальних і патологічних умовах. Тут розглядаються такі загальні патологічні процеси, як гіпоксія, ішемія, запалення, дистрофія, інфаркт тощо.

Представимо як приклад розгляд трьох (гіпоксії, ішемії, запалення) названих загальних патологічних процесів у контексті можливого їх впливу на нервові сплетіння серця. *Гіпоксія* – це недостатність кисню в крові. Якщо гіпоксія значна і розвивається швидко, це може призводити до порушень у роботі нервового апарату серця [2], [3], [5]. Тобто гіпоксія є ризиком раптової серцевої смерті. Створити для дітей тренувальні режими, коли гіпоксія тривала, різко (швидко) формується і є значною, досить просто. Для цього потрібно проводити тренування без достатньої плавної розминки і в режимі перевантажень, тобто непрофесійно.

Ішемія – це загальний патологічний процес, сутність якого полягає в недостатньому забезпеченні органу (структури, частини тіла) чи його частини кров'ю. Прикладом ішемії є неприємні відчуття і біль у руці, які виникають внаслідок стиснення її під час сну. Усім знайомий цей стан. Ішемія може бути в будь-якій структурі чи органі. Якщо тренування досить інтенсивне, то гіпоксія, яка розглядалася в першому прикладі, «замінюється» (точніше, поглиблюється) на ішемію. При цьому нервовий апарат серця страждає ще більше. Крім того, у самому серцевому м'язі з'являються зони ішемії, які можуть стати причиною раптової серцевої смерті або інфаркту.

Запалення – це патологічний процес, який містить активні судинні, клітинні, імунні реакції і має свою специфічну етапність (ми дещо скорочуємо і спрощуємо). Запалення може бути асептичним (без впливу мікроорганізмів) і септичним (з наявністю дії мікроорганізмів, вірусів тощо).

Наприклад, якщо розвивається спортивне серце і патологічне спортивне серце внаслідок занять спортом чи фізичною культурою, то в цій патології є присутні елементи хронічного запалення, яке збільшує ризики раптової

серцевої смерті. Тому відомі випадки загибелі дітей, які займалися спортом. До хронічного запалення м'яза серця (міокарда) може призвести систематичне загартовування, особливо низькими температурами. Зрозуміло, що це також збільшує ризики для життя дитини.

IV. Актуальним для осмислення освітніх ризиків для життя і здоров'я є спеціально виділений напрям «*Патопедагогіка адаптації і стресу*». У межах цього напрямку розкривається патопедагогічна специфіка адаптації і стресу, що дає можливість це активно й осмислено використовувати під час розроблення тренувальних режимів. Нагадуємо тривіальну істину про те, що результативність тренувань реалізується, передусім, якщо тренувальний режим проходить у стресовій зоні чи в стресі. Тому завданням учителя є враховувати стрес унаслідок фізичного навантаження і, розуміючи його як ризик для життя, водночас уміти використати стресовий вимір як «тренувальний потенціал». Але це більш важливо для спорту. Для фізичної культури ми це не рекомендуємо.

Як приклад зазначимо, що стрес унаслідок фізичного навантаження, а також холодний чи термічний може суттєво впливати на стан нервового апарату серця. Тому стосовно занять фізичною культурою зауважимо, що педагогічна майстерність і мистецтво вчителя полягають у здатності організувати досить інтенсивне тренування, але таке, що не потрапляє в зону інтенсивного стресу, який може збільшити ризики гострої серцевої патології. Це зумовлено тим, що нервовий апарат серця дитини [2], [4], [5] недостатньо адаптований до навантажень стресового рівня.

V. Напрямок «*Інфекційна патологія*» розкриває загальні уявлення про інфекційні хвороби. У межах цього напрямку розглядаються такі актуальні поняття, як джерело інфекції, шляхи розповсюдження, причини, механізми розвитку хвороби, а також аналізується, які основні патологічні процеси при цьому проявляються.

Наприклад, вірус грипу поширюється повітряно-крапельним шляхом. Джерелом інфекції є людина. Грип вражає капіляри (найдрібніші судини мікроциркуляторного русла, що «пронизують» усе тіло) усього організму, але найбільше капіляри легень, серця, мозку, нирок. Оскільки капіляри пронизують усе серце і беруть участь у забезпеченні тканин кров'ю, то при грипі відбуваються порушення саме в цих структурах. Тобто грип через судинний (капіляри) і обмінний (порушення обміну речовин) чинники негативно впливає на нервовий апарат серця, збільшуючи цим ризики раптової серцевої смерті [2], [4], [5]. Тому після перенесеного грипу, навіть коли є наявним допуск до занять фізичною культурою, учителю потрібно індивідуалізувати і мінімізувати навантаження для такої дитини в найближчі 10–20 днів.

VI. Напрямок *«Загальна патологія травми і кровотечі»* розкриває причини, умови, механізми й особливості виникнення травм та кровотеч, а також специфіку їх перебігу і можливі ускладнення. Цей напрямок дає вчителю ефективний методологічний і методичний інструментарій для попередження травм та кровотеч.

Наприклад, існує така патологія, як струс серця (*commotio cordis*) [32], яка може виникнути від несильного удару в область серця, грудної клітки, унаслідок падіння тощо. Ускладненням цієї патології (*commotio cordis*) може бути раптова серцева смерть [2], [4], [5], [6], оскільки незрілі нервові сплетіння серця дітей є досить чутливими до струсу, ударів, стиснень. Зрозуміло, що вчителю необхідно вказані феномени віднести як до травматичної, так і до кардіологічної групи ризиків.

VII. Напрямок *«Загальні уявлення про психічну патологію і психологічні порушення»* спрямований на репрезентацію загальних уявлень і деяких конкретизованих знань про психічну патологію та психологічні порушення, що передбачає, насамперед, знання причин (етиологію), умов і механізмів її формування, а також способи протидії.

Психічна патологія розглядається тільки в загальних рисах з виділенням значущих для освітніх практик феноменів. Наприклад, такою значущою проблематикою представляється дитячий і підлітковий суїцид, який є як психологічним питанням, так і психіатричною проблемою (на певному етапі це стає психічним порушенням). У цьому контексті назвемо один з «видимих» та яскравих механізмів, який може призвести до суїциду дитини. Це психологічний механізм депонування афекту, тобто накопичення упродовж днів і місяців негативних емоцій з подальшою «розрядкою» у формі суїциду. Депонуванню негативних емоцій можуть сприяти постійний конфлікт і булінг дітей однокласниками, учителями та батьками; завищені вимоги до навчання; відсутність реальної комунікації, самотність тощо. На більшість зі вказаних вище чинників педагог може вплинути, не будучи професійним психологом. Потрібно тільки хотіти це робити!

Певні уявлення про механізми і причини значущих для освітнього процесу психологічних та психічних порушень нами розглядаються як методологічні і методичні «ключі» до первинної педагогічної діагностики, профілактики та допомоги, а не як професійна робота психолога. Вказані методологічні шляхи до психологічної і до медичної допомоги та профілактики можуть стати основними, які забезпечують збереження життя і здоров'я, тому що коли проблема тільки починає формуватися, на неї простіше вплинути, ніж тоді, коли вона постала в усій своїй складності, стійкості, багатомірності і дефінітивності.

Аналізуючи специфіку реагування нервового апарату серця на психологічні проблеми, ми визначаємо необхідність врахування в

освітньому процесі впливу психоемоційного стресу, як гострого, так і хронічного. Для вчителя фізичної культури важливим є розуміння того, що в комбінації з фізичним навантаженням психоемоційний стрес суттєво збільшує ризики раптової серцевої смерті [2], [4], [5].

VIII. У межах напрямку *«Патологія хімічних залежностей та фармакологічних впливів»* розкриваються основні (психологічні, соціальні, педагогічні, фізіологічні, філософські) причини та механізми формування хімічних залежностей (наркоманії, алкоголізму тощо), а також представляється феноменологія їх розвитку, визначаються методологічні аспекти профілактики та коригування. У межах цього напрямку аналізується також специфіка впливу на організм деяких фармакологічних речовин (вітамінів, анаболічних стероїдів тощо), які використовуються в юнацькому спорті чи «домашній» фізичній культурі.

Необхідність виділення цього напрямку обумовлена досить поширеною, престижною і модною практикою вживання психоактивних речовин серед підлітків, а також тенденціями формування субкультури наркоманів з відповідним філософським та мистецьким підґрунтям тощо. Нині ефективною філософською і магічно-світоглядною, а точніше, «психодилічно-філософською» системою, яка, по суті, пропагує наркоманію, є знамените вчення Карлоса Кастанеди [33]. Складається враження, що світ став одержимим цим ученням, як колись марксизмом. Воно досить просте і доступне для всіх. Проста філософія «для простої людини». Їж «наркоту», і станеш великим, а можливо, ще й Богом. Існують думки про використання цього вчення в педагогіці [34], що ми вважаємо неприпустимим. В одній родині син став наркоманом, безпосередньо слідуючи «психодилічній методології» і «методично-наркоманічним» рекомендаціям К. Кастанеди, ученням якого захоплювалися батьки. З педагогічних позицій необхідно взяти до уваги, що коли, як протидію психодилічній філософії та культурі, розробленим у деталях і досить системним, складним, психологічно «потужним» та усталеним, освітяни протиставляють заходи «читання моралі», «формування цінностей», умовлянь про те, що «цього» не можна робити, що виглядає смішно і наївно.

Наркоман – це складна, багатопланова, особлива феноменологія [18], а також система «вишукано-викривлених» цінностей та інтеріорізованих специфічних «патосоціальних» і містично-магічних традицій, що сукупно формують потужний, маргінальний та асоціальний, по суті, психосоціокультурний потенціал особистості, з яким потрібно рахуватися. Важливу роль у феномені наркоманії відіграють темпоральні [32], [35, с. 315–317], екзистенційні проблеми [35], а також «асоційованість» наркоманії з вітальними потребами людини і мистецтвом. Тому західний соціокультурний феномен контркультури, пік розвитку якої припадає на

1950–1960 роки, характеризується як «rock-sex-drug culture» (рок-секс-наркотики культура). Відповідно в сучасній субкультурі наркоманів рецептовано і розвинуто «кращі» «досягнення» контркультури.

Патопедагогіка потрібна, оскільки вона цілеспрямовано вивчає наркомана (чи потенційну «жертву» наркоманії) як Homo Educandus в умовах освітнього процесу. Вона орієнтована на пошук педагогічних та гуманітарних (зокрема, філософських, ідеологічних) способів профілактики і коригування на основі врахування складності феномену наркоманії. Патопедагогіка, отже, спрямована на феноменологічно, екзистенційно, профілактично, коригувально і системно орієнтоване пізнання глибинних проблем хворої на наркоманію дитини чи потенційної жертви цього явища. Це передбачає, передусім, осмислення її світоглядно-філософських та екзистенційних проблем, а не систему простих впливів на ідеалізовану людину, яка ніколи «цього» не робила і не робитиме, як це було в межах «правильної» і «декоративної» радянської педагогіки. Але головне завдання – це профілактика, неможлива без знання «кінцевого результату» психоделічної культури і філософії наркомана та наркоманії як соціокультурного, освітнього, антропологічного і патологічного феномену.

Отже, у цьому напрямі патопедагогіки ми не тільки розглядаємо фізіологічні, соціальні чи психологічні механізми формування наркоманії з метою її профілактики, а й звертаємося до актуалізації психоделічно орієнтованих філософських «ідеологій», ідей, учень і концепцій, тобто до філософсько-світоглядного, мистецького, екзистенційного, культурного (субкультурного) [9], [36] та інших вимірів. Патопедагогіка стосовно цієї проблематики виступає як епістеміологічний і гносеологічний чинники інтеграції знань та практик різної природи. Сучасна наркоманія стала «елітною» і досить «досконалою» філософсько-світоглядною системою, якій потрібно протиставити філософію розумного, діяльного, тверезого, соціально і культурно прийнятного існування. У цьому напрямі основний потенціал ми бачимо в актуалізації вітальності і «гасію» української й європейських культур. Важливим також є освітнє сприяння розкриттю морально-етичного потенціалу релігійних традицій (окрім тоталітарних сект), мистецтва, фізичної культури і спорту.

Патопедагогічне розуміння впливу наркотичних речовин та алкоголю на нервовий апарат серця визначає феномен суттєвого збільшення ризиків раптової серцевої смерті [2], [4], [5], особливо в комбінації з фізичним навантаженням, що необхідно знати вчителю фізичної культури. Алкоголь і наркотики токсично діють на серце та на його нервовий апарат. Нервові сплетіння серця дитини [22], [2], [5], як і сам її організм, є чутливими до вказаних речовин. Крім того, можливі парадоксальні реакції, які збільшують ризики летальних наслідків.

IX. Напрямок «Приватна патологія» спрямований на виокремлений розгляд традиційно виділених патологічних феноменів як окремих нозологій (хвороб). Переважно вивчаються *причини (етиологія) і механізми розвитку (патогенез)* нозологій, значущих для освітніх практик збереження здоров'я і життя, а також аналізується специфіка їх *перебігу* та можливі *ускладнення*. На основі вказаних знань вибудовується методологія і методичні бачення профілактики та коригування, зокрема використання засобів фізичної культури.

Наприклад, вивчаючи раптову серцеву смерть, ми акцентуємо значущість небезпечного впливу на серце, насамперед, некоректно організованого фізичного навантаження (рухових режимів, дій, способів життя), а потім розглядаємо інші чинники. При цьому аналізуються вікові та інші особливості механізмів регуляції роботи серця, зокрема нервовий. Як зазначалося, нейроморфологічним субстратом, патологічні зміни в якому призводять до раптової серцевої смерті, є нервовий апарат серця [4], [5].

Указаний напрямок формує цілісне розуміння певного «спектра» нозологій, значущих для освітнього процесу. Важливим є те, що кожна нозологія (хвороба) має свою неповторну і специфічну феноменологію, яка також осмислюється як особливий спосіб буття та специфічна психологія, своєрідна соціальна адаптація (чи дезадаптація). Вказані бачення і підходи є одними з основних у профілактиці і коригуванні порушень, оскільки вони орієнтують та специфікують знання, цінності і здоров'я-збережувальну діяльність учителя, а не «профілактику взагалі».

Наприклад, ранкова зарядка, аромотерапія чи загартовування ніяк не вплинуть на профілактику грипу, травм, раптової серцевої смерті, гострої коронарної недостатності, ВІЛ/СНІДу, туберкульозу чи венеричних хвороб. Для «справжньої» профілактики певних «конкретних» порушень учителю необхідно мати відповідне освітньо орієнтоване розуміння їх феноменології. І відповідно до феноменології нозологій упроваджувати, «підбирати» та формувати специфічні профілактичні режими, зокрема рухові, а також способи буття, комунікації, соціальної взаємодії, адаптації тощо. Прикладом ефективною педагогічною системою, побудованою на розумінні патологічних феноменів, передусім, на знанні приватної патології, є розроблення та впровадження В. Пономаренком і Т. Воронцовою освітньої програми профілактики ВІЛ/СНІДу.

X. Для розвитку здоров'язбережувальної компетентності вчителя фізичної культури особливе значення має напрямок «Патопедагогіка педагогічних технологій і практик», відповідно до спрямування якого знання про патологічні феномени залучаються до технологій та практик збереження здоров'я і життя. У межах цього напрямку ми використовуємо методичний концепт *здоров'язбережувальних ціннісно-технологічних*

інтенцій, який сприяє визначенню місця і специфіки внесення змін у наявні технології та практики фізичної культури, а також застосовується під час формування нових. Технологічно і практично орієнтована інтерпретація патології є наскрізним напрямом, тому більшість представлених вище прикладів розглядалися саме в праксеологічному і технологічному контекстах.

У цьому контексті продовжимо розгляд нашого «наскрізного» прикладу, побудованого на аналізі нервового апарату серця [4], [5]. Аналізуючи технологічно-ціннісну значущість нервового апарату серця, актуалізуємо його як структуру, на яку може негативно вплинути гемодинамічний (удар кров'ю зсередини) [2], [5] по правому передсерддю. Гемодинамічний удар може сформуватися внаслідок певних рухових дій і режимів під час занять фізичною культурою та спортом. Тобто в межах цього напрямку ми репрезентуємо нові знання і знаннево-феноменологічно-ціннісні можливості та розуміння, які є актуальними для педагога. Ці знання і можливості спрямовані на осмислення, інтерпретацію та конструювання рухових дій та тренувальних режимів на основі актуалізації визначального впливу феномену різкого (швидкого) підняття тиску в системі нижньої порожнинної вени на формування гемодинамічного удару [2] по правому передсерддю, який може запустити механізми раптової смерті через дію на його нервовий апарат серця.

Відповідно вказані феноменологічно-ціннісні знання і розуміння розкривають перед педагогом життєву значущість необхідності мінімізації можливого різкого підняття тиску в системі нижньої порожнинної вени під час тренування. Тому вчитель фізичної культури, знаючи про вказані гемодинамічні механізми та особливості підняття тиску в системі нижньої порожнинної вени, може проаналізувати рухові дії і режими та відповідно осмислено, а не тільки інтуїтивно внести необхідні корективи, мінімізуючи вплив гемодинамічного удару по серцю, зменшивши ймовірність виникнення раптової серцевої смерті.

XI. Напрямок *«Патопедагогіка педагогічних і життєвих ситуацій та сценаріїв»* спрямований на аналіз, репрезентацію й інтерпретацію реальних та ймовірних педагогічних і життєвих ситуацій, сценаріїв, тенденцій, умов, способів організації освітнього процесу (на рівні заняття і в ширшому масштабі), факторів ризику з профілактичною і коригувальною метою.

Наприклад, тренування підлітків після святкових днів має проходити з мінімізованим навантаженням, оскільки існує велика ймовірність того, що вони вживали алкоголь чи недостатньо виспалися (стрес унаслідок недостатності сну). Неврахування цих життєвих сценаріїв збільшує ризики

раптової серцевої смерті. Часто вказані ситуації і сценарії є типовими. Це добре відомо в медичній та юридичній традиціях.

XII. Напрямок «Інклюзивна і соціальна інтерпретація патології» спрямований на актуалізацію й аналіз патології водночас із двох позицій: 1) виявлення та врахування патології як такої, що об'єктивно існує (об'єктивізація) з метою збереження життя і здоров'я; 2) як педагогічну і соціокультурну репрезентацію патології, яка розуміється й інтерпретується як особливий і прийнятний варіант та спосіб адаптації і життя, що спрямовано на залучення (інклюзію) дітей з особливими освітніми потребами до освітнього процесу та соціуму. Отже, у методології цього напрямку ми використовуємо антиномію «об'єктивізація – розуміння, інтерпретація». У вказаній другій позиції певні порушення вже не інтерпретуються як патологія, а визначаються як особливість, специфічні (особливі) потреби, «специфічна нормативність», варіант нормативності, особлива онтологія, спосіб життя тощо. Тому під час відкритого обговорення проблематики дітей з особливими потребами відповідно не використовуються медична, дефектологічна і психологічна термінології, які можуть стигматизувати особистість, не сприяти інклюзії.

Стосовно здоров'язбережувального виміру проблематики нервового апарату серця можна відзначити, що наявність певної спадкової, вродженої чи надбаної патології, пов'язаної з порушеннями чи недостатнім розвитком нервової системи, є значущим фактором ризику раптової серцевої смерті [2] [4], [5] чи іншої кардіологічної патології. Указані ризики можуть проявитися при некоректно організованому фізичному навантаженні. Тому вчителю фізичної культури особливу увагу і делікатність необхідно приділяти дітям з особливими освітніми потребами, індивідуалізуючи їхні тренувальні режими. Для цього проводиться специфікація (конкретизація) та модифікація тренувальних режимів на основі знань і розумінь феноменології певної нозології та індивідуальних особливостей дитини.

Виходячи з психологічних, етичних і ціннісних позицій, необхідно розуміти, що діти з особливими освітніми потребами, незважаючи на проблеми зі здоров'ям чи/і затримку психічного та розумового розвитку, часто бувають екзистенційно наповнені, відкриті, людяні і мудрі серцем. Саме на розумінні цього феномену екзистенційної відкритості та наповненості необхідно формувати освітні стратегії і тактики роботи з дітьми з особливими потребами, а не на акцентуванні патології, про яку потрібно «непомітно» пам'ятати і враховувати. У такому випадку нервовий апарат серця в цій гуманістичній та інклюзивній інтерпретації може розглядатися також з кордоцентричних позицій. Тому відповідно ми його представляємо як нейрональний субстрат «розуму серця», що відповідає

ідеям американських дослідників [37], а також українським і світовим (слов'янським, іудейським, мусульманським, буддійським, індуським, китайським, японським та ін.) кордоцентричним традиціям.

XIII. Напрямок «Ціннісно-сміслова герменевтика патології» спрямований на гуманітарну та гуманістичну інтерпретацію і розуміння патології, що містить ціннісно-сміслові, педагогічні, герменевтичні, етичні, естетичні, кордоцентричні, екзистенційні, онтологічні, епістеміологічні, антропологічні, соціологічні та культурологічні аспекти. Цей напрям, як і технологічний, є наскрізним та контекстуальним і, окрім репрезентації, як виокремлений, він представляється як гуманітарна основа («феноменологічно-ціннісна основа патопедагогіки», яка розглядалася вище) патопедагогіки. Герменевтика [23] є наукою про розуміння, трактування й інтерпретацію, тому вона розглядається нами як системоорганізуюча в цьому дисциплінарно-методичному напрямі і загалом у дисципліні «Патопедагогіка».

Репрезентуючи нервовий апарат серця в межах цього напрямку, ми говоримо про нього як про «кардіально-нейрональну» (серцево-нервову) основу емоцій і розуму серця, як аспект особливої кордоцентричної онтології і нейроморфологічної передумови чи складової екзистенціалу серця [26], любові і темпоральності [26]. Вікові особливості нервового апарату серця [2], [4], [5] розкривають нерівноважну специфіку розвитку дитини і вказують на «часові» зони ризиків, криз; на особливі чутливі, емоційні і пізнавальні (розум серця) феномени, а також актуалізують напрям етичних та екзистенційних пошуків, пов'язаних з «нейрональною онтологією» (нервовим буттям) серця.

Крім розгляду структури «Патопедагогіки», ми вводимо поняття «*патопедагогічний аналіз*». Сутністю патопедагогічного аналізу є актуалізація, вивчення та гуманітарна і педагогічно орієнтована інтерпретація певних патологічних феноменів та умов, факторів і механізмів їх формування з метою внесення до теорії та практики збереження здоров'я, а також для застосування як змістового аспекту та «інтелектуально-технологічного» інструменту здоров'язбережувальної компетентності вчителя фізичної культури.

Завершуючи розгляд нашої проблематики, згадуємо думку Людвіга Феєрбаха, висловлену в його творі «Бог, свобода і безсмертя з точки зору антропології». Він говорив про те, що *Tantum possumus, quantum scimus* (Ми можемо стільки, скільки знаємо).

Ідея впровадження нової навчальної методологічно і водночас практично орієнтованої дисципліни (чи дисциплінарно-методичного напрямку) «Патопедагогіки» («Маргінальної педагогіки») спрямована саме на розширення інтелектуальних, інтелектуально-технологічних,

дискурсивних і діяльнісних можливостей учителя. Патопедагогіка сприяє формуванню уявлень про патологічні феномени і патологію як спосіб буття й адаптацію. Цей напрям є методологічною і методичною умовою методологізації, фундаменталізації, аксіологізації, феноменологізації, філософізації, антропологізації здоров'язбережувальної компетентності та наявних знань, смислів, цінностей і практик. Патопедагогіка є також методологічною умовою трансферу і рецепції нових знань, стратегій та практик, а також представляється як системний та епістеміологічний чинник їх інтеграції.

6. ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

1.3 метою професіоналізації, інтелектуалізації, аксіологізації, антропологізації і методологізації здоров'язбережувальної компетентності вчителя фізичної культури в умовах післядипломної освіти, а також для удосконалення методології педагогіки здоров'я ми репрезентуємо новий науково-практичний (дисциплінарно-методичний) напрям «Патопедагогіку» (чи «Маргінальну педагогіку»), сформовану на основі трансферу й інтеграції медичних знань, практик, методологій, візій, ментальних матриць, цінностей, стратегій і тактик, розроблену з використанням антропологічно орієнтованої інтеграції гуманітарних дисциплін: педагогіки, антропології, аксіології, онтології, психології, культурології, соціології, філософії.

2. У процесі підвищення кваліфікації вчителів фізичної культури патопедагогічні підходи, візії, знання, уявлення та технологічно орієнтовані цінності, інтенції і смисли, які при цьому формуються, показали свою ефективність у процесі удосконалення здоров'язбережувальної і професійної компетентностей педагога. Патопедагогічний підхід, який використовується нами для формування *інклюзивно-гуманістичного компонента* здоров'язбережувальної компетентності вчителя фізичної культури, може бути застосований для впровадження і розвитку інклюзивної освіти, для поширення інклюзивної культури.

3. Патопедагогіка, як дисциплінарно-методичний напрям (чи рівень підготовки), є теоретичним базисом профілактики гострої та хронічної патології і формування здорового способу життя. Цей напрям представляється також необхідним для коригування і попередження психологічних порушень, зокрема, суїцидної поведінки, наркоманії тощо. З метою збереження життя та здоров'я учнів, а також для вдосконалення технологій і практик фізичної культури актуальним є застосування патопедагогіки в процесах розроблення і модифікації рухових дій та тренувальних режимів, які використовуються під час занять та учнями

самостійно в позаурочний час. Для професійної діяльності вчителя фізичної культури особлива цінність і значення «Патопедагогіки» полягає в її методологічному і методичному потенціалах, які розкриваються під час тренувального процесу та спрямовуються на профілактику і діагностику гострої кардіологічної патології (раптової серцевої смерті, гострої коронарної недостатності, інфаркту міокарда, тромбозу, струсу серця) під час занять з фізичної культури.

4. *Предметом патопедагогіки* є Homo Educandus (людина, яка навчається), яка репрезентується у вимірах патології, інтегративно і співвідносно до визначальних гуманітарних напрямів: педагогіки, аксіології, онтології, герменевтики, етики, антропології, психології, культурології, філософії. Як визначальний методологічний аспект цього дисциплінарного напрямку нами представляється патопедагогічний підхід, суттю якого є розгляд Homo Educandus та освітніх феноменів на основі використання гуманітарно, педагогічно, гуманістично та ціннісно орієнтованої інтерпретації і розуміння патології.

5. На основі запитів практики та ідей професіоналізації, фундаменталізації і технологізації ми репрезентуємо такі основні напрями патопедагогіки: 1) морфофізіологічні основи патопедагогіки; 2) патопедагогіка онтогенезу і темпоральності; 3) загальна патологія; 4) патопедагогіка адаптації і стресу; 5) інфекційна патологія; 6) загальна патологія травми і кровотечі; 7) загальні уявлення про психічну патологію і психологічні порушення; 8) патологія хімічних залежностей та фармакологічних впливів; 9) приватна патологія; 10) патопедагогіка педагогічних технологій і практик; 11) патопедагогіка педагогічних і життєвих ситуацій та сценаріїв; 12) інклюзивна і соціальна інтерпретація патології; 13) ціннісно-смілова герменевтика патології.

6. У патопедагогіці ми виділяємо дві феноменологічно-епістеміологічні основи: *феноменологічно-технологічну (технологічну) та феноменологічно-ціннісну (ціннісну)*. Ми формуємо концепт *приватних здоров'язбережувально-феноменологічних цінностей*, в якому відображено значущі для життя і здоров'я специфіковані (конкретизовані), глибинні, біологічні, патологічні та інші феномени (особливості) життя, людини та освітнього процесу. Вказані цінності формують складну, ієрархічну, нелінійну, структуровану, «глибинну» і внутрішню *здоров'язбережувально-феноменологічно-ціннісну систему*. Ця система цінностей є актуальною складовою професіоналізації й інтелектуалізації здоров'язбережувальної компетентності. Вона також пов'язана з професійною суб'єктністю і представляє професійний аксіологічний чинник трансдисциплінарного, транспроблемного та гуманістичного форматів розуміння й інтерпретації патологічних феноменів.

Перспективи подальших досліджень. Надалі з метою удосконалення методології, методики та технології розвитку здоров'язбережувальної компетентності вчителя фізичної культури в умовах післядипломної освіти, а також для розширення методологічних і практичних можливостей педагогіки здоров'я ми плануємо продовжити розроблення дисциплінарного і методологічного напрямку «Патопедагогіка», деталізуючи й конкретизуючи її змістове наповнення. Особливого значення набуває продовження аналізу і ціннісне осмислення інклюзивного напрямку з використанням «Патопедагогіки».

7. СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- [1] О. Ю. Купчишин, та О. І. Рябуха, «Смерть учнів на уроках фізичного виховання: постановка проблеми», *Здоровий спосіб життя: зб. наук. ст.* Львів, Україна, Вип. 59, с. 21–25, 2011.
- [2] В. М. Федорець, «Аналіз та актуалізація взаємодії вікових, нервових і локомоторних детермінант кардіологічного здоров'я в контексті формування здоров'язберігаючого підходу», *Фізична культура, спорт та здоров'я нації: зб. наук. пр.* Вінниця, Україна, Т. 3, вип. 12, с. 137–145, 2011.
- [3] В. М. Федорець, «Розробка методології та методики розвитку здоров'язбережувальної компетентності вчителя фізичної культури на основі осмислення антиномії "норма – патологія"», *Наукові записки Національного пед. ун-ту ім. М. П. Драгоманова.* Київ, Україна, Вип. 138, с. 218–243, 2018. (Серія: «Педагогічні науки»).
- [4] В. Н. Швалев, А. М. Виверт, и Р. А. Стропус, «Изменения нервных и гуморальных механизмов сердца при внезапной сердечной смерти в связи с предшествующей патологией миокарда», на *IV советско-американском симпозиуме (7–10 апреля 1985 г.)*. Бирмингем, Алабама (США). Вильнюс: Мокслас. 1987, с. 54–73.
- [5] В. Н. Швалев, А. А. Сосунов, и Г. Гуски, *Морфологические основы иннервации сердца.* Москва, Россия: Наука, 1982, 368 с.
- [6] B. J. Maron, and N. A. Estes, «Commotio cordis», *The New England Journal Of Medicine*, Vol. 362, iss. 10, p. 917–927, 2010.
- [7] S. P. Van Camp, C. M. Bloor, F. O. Mueller, R. C. Cantu, and H. G. Olson, «Nontraumatic sports death in high school and college athletes», *Medicine and Science in Sports and Exercise.* – 1995. –Vol. 27, iss. 5. – P. 641–647.
- [8] P. J. Podrid, and R. J. Myerburg, Epidemiology and Stratification of Risk for Sudden Cardiac Death, *Clinical Cardiology*, Vol. 28, iss. 1, p. 3–11, 2005.
- [9] А. А. Алоян, «Предупреждение распространения субкультуры наркомании в молодежной брeде», дис. канд. наук. Москва, Россия, 2002, 174 с.

- [10] О. Є. Антонова, та Н. М. Поліщук, *Підготовка вчителя до розвитку здоров'язберезувальної компетентності учнів*. Житомир, Україна: ЖДУ ім. І. Франка, 2016, 248 с.
- [11] Н. А. Башавець, «Теоретико-методичні засади формування культури здоров'язбереження як світоглядної орієнтації студентів вищих економічних навчальних закладів», дис. д-ра наук. Одеса, Україна, 2012, 555 с.
- [12] О. В. Вознюк, О. А. Дубасенюк, та Ф. М. Калінчук, *Організаційно-педагогічні засади формування здорового способу життя суб'єктів освіти*. Житомир, Україна: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2012, 408 с.
- [13] С. В. Гаркуша, *Формування готовності майбутніх фахівців фізичного виховання до використання здоров'язберезувальних технологій: теоретико-методичний аспект*. Чернігів, Україна: ЧНПУ, 2014, 396 с.
- [14] Г. І. Жара, «Організаційно-педагогічні умови процесу формування компетентності індивідуального здоров'язбереження вчителів у системі неперервної педагогічної освіти», *Вісник Чернігівського нац. пед. ун-ту ім. Т. Г. Шевченка*. Чернігів, Україна, Т. 1, вип. 152, с. 28–33, 2018. (Серія «Педагогічні науки»).
- [15] Ю. В. Козерук, В. В. Хлебурад, О. М. Дудоров, та О. В. Качаровська «Проблеми втілення основ здорового способу життя та технологій покращення здоров'я в українській освіті», *Вісник Чернігівського нац. пед. ун-ту*. Чернігів, Україна, Вип. 139, с. 76–79, 2016. (Серія «Педагогічні науки. Фізичне виховання та спорт»).
- [16] Г. М. Мешко, «Теорія і практика підготовки майбутніх учителів до збереження і зміцнення професійного здоров'я», дис. д-ра наук, Терноп. нац. пед. ун-т ім. В. Гнатюка. Тернопіль, Україна, 2013, 430 с.
- [17] М. О. Носко, С. С. Єрмаков, та С. В. Гаркуша, «Теоретико-методичні аспекти зміцнення фізичного здоров'я учнівської та студентської молоді», *Вісник Чернігівського нац. пед. ун-ту ім. Т. Г. Шевченка*. Чернігів, Україна, Вип. 76, с. 243–247, 2010.
- [18] В. М. Оржеховська, «Проблеми алкоголізму та наркоманії серед неповнолітніх та молоді», *Практична психологія та соціальна робота*, № 6/7, с. 43–46, 1998.
- [19] Н. М. Поліщук, «Підготовка вчителя в системі післядипломної педагогічної освіти до розвитку здоров'язберезувальної компетентності учнів основної школи», дис. канд. наук. Житомир, Україна, 2013, 200 с.
- [20] Д. П. Миртов, *Учение Лотце о духе человеческом и Духе Абсолютном: (из истории борьбы с материализмом и опытов примирения веры и знания в философии XIX в.)*. Санкт-Петербург, Россия: Тип. В. Д. Смирнова, 1914, 518 с.

- [21] А. В. Вознюк, *Педагогическая синергетика*. Житомир, Украина: Изд-во ЖГУ им. И. Франко, 2012, 812 с.
- [22] В. М. Федорець, «Концептуалізація антропологічної моделі здоров'язбережувальної компетентності вчителя фізичної культури», *Вісник післядипломної освіти: зб. наук. пр.* Київ, Україна, Вип. 5(34), с. 137–178, 2017. (Серія «Педагогічні науки»).
- [23] О. А. Дольская, *Трансформации рациональности в современном образовании*. Харьков, Украина: НТУ «ХПИ»: Изд. Савчук О. О., 2013, 352 с.
- [24] O. F. Bollnow, *Padagogik in anthropologischer Sicht*. Tokyo Tamagawa University Press, 1971, 80 s.
- [25] M. Buber, *Reden über Erziehung. Über das Erziehische. Bildung und Weltanschauung. Über Charakterbildung, Werke. Bd 1. Schriften zur Philosophie*. München; Heidelberg, 1962, s. 783–832.
- [26] Л. Бинсвангер. *Бытие-в-мире. Введение в экзистенциальную психиатрию*. Москва, Россия: КСП+; Санкт-Петербург: Ювента, 1999, 300 с.
- [27] И. Пригожин, «Философия нестабильности», *Вопросы философии*, № 6, с. 46–52, 1991.
- [28] И. Пригожин, и И. Стенгерс, *Порядок из хаоса: новый диалог человека с природой*, пер. с англ. Ю. А. Данилова; В. И. Аршинова и др. Ред. Москва, Россия: Прогресс, 1986, 432 с.
- [29] С. В. Чебанов, «Биосемиотика и биогерменевтика», *Науки о жизни и образовании. Фундаментальные проблемы интеграции, на конференции 2–4 февр. 2009 г.: памяти проф. М. В. Гусева, Рос. акад. наук, Моск. гос. ун-т им. М. В. Ломоносова, Биолог. фак.* Москва, Россия, 2009, с. 340–344.
- [30] С. В. Чебанов, «Биогерменевтика как модель междисциплинарности», *Проблемы и перспективы междисциплинарных фундаментальных исследований: материалы II науч. конф. Санкт-Петербург. союза ученых*. Санкт-Петербург, Россия, 2002, с. 87–88.
- [31] И. Т. Касавин, *Социальная эпистемология: фундаментальные и прикладные проблемы*. Москва, Россия: Альфа, 2013, 467 с.
- [32] V. E. Gebattel, *Prolegomena einer medizinischen Anthropologie*. Berlin: Göttingen; Heidelberg: Springer, 1954, 414 s.
- [33] К. Кастанеда, *Сочинения. В 6 т. Т. 1. Учение дон Хуана. Отдельная реальность*. Москва, Россия: София, 2014, 416 с.
- [34] А. В. Хуторской, *Дидактика Кастанеды*. [Электронный ресурс]. Доступно: <http://khutorskoj.ru/be/2014/0924/index.htm>.
- [35] О. Власова, *Феноменологическая психиатрия и экзистенциальный анализ: история, мыслители, проблемы*. Москва, Россия: Территория

будущего, 2010. 640 с. (Серия «Университетская библиотека Александра Погорельского»).

- [36] Ш. Бодлер, *Вино и гашиш как средства для расширения человеческой личности*. [Электронный ресурс]. Доступно: http://www.behigh.org/behigh/site/content/library/essay/wine_hash.html.
- [37] M. Howard, *The Power of the Heart* [Electronic resource]. Dostupno: <http://agenation.com/home/2011/05/30/the-power-of-the-heart/>.

DEVELOPMENT OF THE HEALTH PRESERVING COMPETENCE OF A PHYSICAL EDUCATION TEACHER: PATHOPEDAGOGICAL ASPECT

Vasyl' Fedorets,

Ph.D. in Medical Sciences

Institute of Higher Education

of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine

Vinnytsia Academy of Continuous Education

Doctoral student,

Kyiv, Vinnytsia, Ukraine

ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0001-9936-3458>

bruney333@yahoo.com

Abstract. The article presents the conceptualization of the scientific-disciplinary (or the disciplinary-methodological) vector of «Pathopedagogics» (or «Marginal Pedagogics»). «Pathopedagogics» is presented as a special methodological way and level as well as methodological condition for professionalization, fundamentalization, intellectualization, axiologization, anthropologization, phenomenologization and methodologization of the health preserving competence of a Physical Education teacher in conditions of post-graduate education. «Pathopedagogics» is being developed on the basis of transfer of knowledge, strategies and values of the «Pathology» («Pathological Anatomy» and «Pathological Physiology») medical scientific-disciplinary field as well as of «Pathopsychology», «Stressology», «Defectology», «Pediatrics» with the consideration of the modern trend of inclusive education and with the application of the anthropologically oriented integration of the humanities, namely, the Pedagogics, Anthropology, Axiology, Ontology, Psychology, Culture Studies, Sociology, Philosophy. Pathopedagogics is the theoretical basis of prevention of acute and chronic pathology and formation of a healthy life style. The subject of Pathopedagogics is Homo Educandus (a person that studies) that is presented in the pathology dimensions integratively and with the correlation to the defining humanitarian fields of Pedagogics, Culture Studies, Philosophy. We determine two phenomenological-

epistemological foundations – phenomenological-technological (technological) and phenomenological-value (value) – in Pathopedagogics. We form the concept of private health preserving phenomenological values, which reflects the specified (concrete) in-depth, biological, pathological and other phenomena of a person's life, significant for life and health. In the course of post-graduate education of Physical Education teachers, we could observe that pathopedagogical approaches, visions, knowledge and understanding have demonstrated their efficiency in improving the health preserving and professional competences.

Key words: Pathopedagogics; health preserving competence of a Physical Education teacher; post-graduate education; pedagogics of health; intellectualization; professionalization; fundamentalization; methodologization; methodology.

РАЗВИТИЕ ЗДОРОВЬЕСОХРАНЯЮЩЕЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ УЧИТЕЛЯ ФИЗИЧЕСКОЙ КУЛЬТУРЫ: ПАТОПЕДАГОГИЧЕСКИЙ АСПЕКТ

Федорец Василий Николаевич,
кандидат медицинских наук
института высшего образования
Национальной академии наук Украины,
Винницкая академия непрерывного образования,
докторант,
Киев, Винница, Украина
ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0001-9936-3458>
bruney333@yahoo.com

Аннотация. В статье представляется концептуализация научно-дисциплинарного (или дисциплинарно-методического) направления «Патопедагогика» (или «Маргинальной педагогика»). «Патопедагогика» рассматривается как особый методологический путь и уровень, а также как методическое условие профессионализации, фундаментализации, интеллектуализации, аксиологизации, антропологизации, феноменологизации и методологизации здоровьесохраняющей компетентности учителя физической культуры в условиях последипломного образования. «Патопедагогика» разрабатывается на основе трансфера знаний, стратегий и ценностей медицинского научно-дисциплинарного направления «Патологии» («Патологической анатомии» и «Патологической физиологии»), а также «Патопсихологии», «Стрессологии», «Дефектологии», «Педиатрии» с учетом современного тренда инклюзивного образования, с использованием антропологически ориентированной интеграции гуманитарных

дисциплін: педагогіки, антропології, аксиології, онтології, психології, культурології, соціології, філософії. Патопедагогіка являється теоретичним базисом профілактики гострої та хронічної патології, формування здорового образу життя. Предметом патопедагогіки являється *Homo Educandus* (людина, який навчається), який репрезентується в вимірюваннях патології, інтегративно та відносно до визначаючих гуманітарних напрямків: педагогікою, аксиологією, онтологією, герменевтикою, етикою, антропологією, психологією, культурологією, філософією. В патопедагогіці ми виділяємо два феноменологічно-епістеміологічні основи: феноменологічно-технологічне (технологічне) та феноменологічно-ціннісне (ціннісне). Ми формуємо поняття частинних здоров'єзберігаючих феноменологічних цінностей, в яких відображені значимі для життя та здоров'я специфізовані (конкретизовані), глибокі, біологічні, патологічні та інші феномени життя людини. В процесі підвищення кваліфікації вчителів фізичної культури патопедагогічні підходи, бачення, знання та уявлення проявили свою ефективність в удосконаленні здоров'єзберігаючої та професійної компетентності.

Ключеві слова: патопедагогіка; здоров'єзберігаюча компетентність вчителя фізичної культури; післядипломне навчання; педагогіка здоров'я; інтелектуалізація; професіоналізація; фундаменталізація; методологізація; методика.

REFERENCES (TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

- [1] O. Yu. Kupchyshyn, та O. I. Riabukha, «Smert uchniv na urokakh fizychnoho vykhovannia: postanovka problemy», *Zdorovyi sposib zhyttia: zb. nauk. st. Lviv, Ukraina, Vyp. 59, s. 21–25, 2011.*
- [2] V. M. Fedorets, «Analiz ta aktualizatsiia vzaiemodii vikovykh, nervovykh i lokomotornykh determinant kardiolohichnoho zdorovia v konteksti formuvannia zdoroviazberihaiuchoho pidkhodu», *Fizychna kultura, sport ta zdorovia natsii: zb. nauk. pr. Vinnytsia, Ukraina, T. 3, vyp. 12, s. 137–145, 2011.*
- [3] V. M. Fedorets, «Rozrobka metodolohii ta metodyky rozvytku zdoroviazberezhualnoi kompetentnosti vchytelia fizychnoi kultury na osnovi osmyslennia antynomii "norma – patolohiia"», *Naukovi zapysky*

- Natsionalnoho ped. un-tu im. M. P. Drahomanova. Kyiv, Ukraina, Vyp. 138, s. 218–243, 2018. (Serii: «Pedagogichni nauky»).
- [4] V. N. Shvalev, A. M. Vyvert, y R. A. Stropus, «Yzmeneniya nervnykh y humoralnykh mekhanizmov serdtsa pry vnezapnoi serdechnoi smerty v svyazy s predshestvuiushchei patolohyei myokarda», na IV sovetsko-amerykanskom sympozyume (7–10 aprelia 1985 h.). Byrmynhem, Alabama (SShA). Vylnius: Mokslas, 1987, s. 54–73.
- [5] V. N. Shvalev, A. A. Sosunov, y H. Husky, Morfolohychekskye osnovy ynnervatsyy serdtsa. Moskva, Rossyia: Nauka, 1982, 368 s.
- [6] B. J. Maron, and N. A. Estes, «Commotio cordis», The New England Journal Of Medicine, Vol. 362, iss. 10, r. 917–927, 2010.
- [7] S. P. Van Camp, C. M. Bloor, F. O. Mueller, R. C. Cantu, and H. G. Olson, «Nontraumatic sports death in high school and college athletes», Medicine and Science in Sports and Exercise, Vol. 27, iss. 5, p. 641–647, 1995.
- [8] P. J. Podrid, and R. J. Myerburg, Epidemiology and Stratification of Risk for Sudden Cardiac Death, Clinical Cardiology, Vol. 28, iss. 1, p. 3–11, 2005.
- [9] A. A. Aloyan, «Preduprezhdenie rasprostraneniya subkul'tury narkomanii v molodezhnoj brede», dis. kand. nauk. Moskva, Rossiya, 2002, 174 c.
- [10] O. Ye. Antonova, ta N. M. Polishchuk, Pidhotovka vchytelia do rozvytku zdoroviazberezhuvalnoi kompetentnosti uchniv. Zhytomyr, Ukraina: ZhDU im. I. Franka, 2016, 248 s.
- [11] N. A. Bashavets, «Teoretyko-metodychni zasady formuvannia kultury zdoroviazberezhenia yak svitohliadnoi oriientatsii studentiv vyshchykh ekonomichnykh navchalnykh zakladiv», dys. d-ra nauk. Odesa, Ukraina, 2012, 555 s.
- [12] O. V. Vozniuk, O. A. Dubaseniuk, ta F. M. Kalinchuk, Orhanizatsiino-pedahohichni zasady formuvannia zdorovoho sposobu zhyttia subiektiv osvity. Zhytomyr, Ukraina: Vyd-vo ZhDU im. I. Franka, 2012, 408 s.
- [13] S. V. Harkusha, Formuvannia hotovnosti maibutnykh fakhivtsiv fizychnoho vykhovannia do vykorystannia zdoroviazberezhuvalnykh tekhnolohii: teoretyko-metodychnyi aspekt. Chernihiv, Ukraina: ChNPU, 2014, 396 s.
- [14] H. I. Zhara, «Orhanizatsiino-pedahohichni umovy protsesu formuvannia kompetentnosti indyvidualnoho zdoroviazberezhenia vchyteliv u systemi nepererвної pedagogichnoi osvity», Visnyk Chernihivskoho nats. ped. un-tu im. T. H. Shevchenka. Chernihiv, Ukraina, T. 1, vyp. 152, s. 28–33, 2018. (Serii «Pedagogichni nauky»).
- [15] Yu. V. Kozeluk, V. V. Khleburad, O. M. Dudorov, ta O. V. Kacharovska «Problemy vtilennia osnov zdorovoho sposobu zhyttia ta tekhnolohii pokrashchennia zdorovia v ukrainskii osviti», Visnyk Chernihivskoho nats. ped. un-tu. Chernihiv, Ukraina, Vyp. 139, s. 76–79, 2016. (Serii «Pedagogichni nauky. Fizyчне vykhovannia ta sport»).

- [16] H. M. Meshko, «Teoriia i praktyka pidhotovky maibutnikh uchyteliv do zberezhennia i zmitsnennia profesiinoho zdorovia», dys. d-ra nauk, Ternop. nats. ped. un-t im. V. Hnatiuka. Ternopil, Ukraina, 2013, 430 s.
- [17] M. O. Nosko, S. S. Yermakov, ta S. V. Harkusha, «Teoretyko-metodychni aspekty zmitsnennia fizychnoho zdorovia uchnivskoi ta studentskoi molodi», Visnyk Chernihivskoho nats. ped. un-tu im. T. H. Shevchenka. Chernihiv, Ukraina, Vyp. 76, s. 243–247, 2010.
- [18] V. M. Orzhekhovska, «Problemy alkoholizmu ta narkomanii sered nepovnolitnikh ta molodi», Praktychna psykholohiia ta sotsialna robota, № 6/7, s. 43–46, 1998.
- [19] N. M. Polishchuk, «Pidhotovka vchytelia v systemi pisliadyplomnoi pedahohichnoi osvity do rozvytku zdoroviazberezhualnoi kompetentnosti uchniv osnovnoi shkoly», dys. kand. nauk. Zhytomyr, Ukraina, 2013, 200 s.
- [20] D. P. Mirtov, Uchenie Lotce o duhe chelovecheskom i Duhe Absolyutnom: (iz istorii bor'by s materializmom i opytov primireniya very i znaniya v filosofii XIX v.). Sankt-Peterburg, Rossiya: Tip. V. D. Smirnova, 1914, 518 s.
- [21] A. V. Voznyuk, Pedagogicheskaya sinergetika. ZHitomir, Ukraina: Izd-vo ZHGU im. I. Franko, 2012, 812 s.
- [22] V. M. Fedorets, «Kontseptualizatsiia antropohichnoi modeli zdoroviazberezhualnoi kompetentnosti vchytelia fizychnoi kultury», Visnyk pisliadyplomnoi osvity: zb. nauk. pr. Kyiv, Ukraina, Vyp. 5(34), s. 137–178, 2017. (Seriiia «Pedahohichni nauky»).
- [23] O. A. Dol'skaya, Transformacii racional'nosti v sovremennom obrazovanii. Har'kov, Ukraina: NTU «HPI»: Izd. Savchuk O. O., 2013, 352 s.
- [24] O. F. Bollnow, Padagogik in anthropologischer Sicht. Tokyo Tamagawa University Press, 1971, 80 s. [In German].
- [25] M. Buber, Reden uber Erziehung. Uber das Erziehische. Bildung und Weltanschauung. Uber Charakterbildung, Werke. Bd 1. Schriften zur Philosophie. Munchen; Heidelberg, 1962, s. 783–832. [In German].
- [26] L. Binsvanger. Bytie-v-mire. Vvedenie v ehkzistencial'nyu psihiatriyu. Moskva, Rossiya: KSP+; Sankt-Peterburg: YUventa, 1999, 300 s.
- [27] I. Prigozhin, «Filosofiya nestabil'nosti», Voprosy filosofii, № 6, s. 46–52, 1991. [in Rossiya].
- [28] I. Prigozhin, i I. Stengers, Poryadok iz haosa: novyj dialog cheloveka s prirodoj, per. s angl. YU. A. Danilova; V. I. Arshinova i dr. Red. Moskva, Rossiya: Progress, 1986, 432 s.
- [29] S. V. CHEbanov, «Biosemiotika i biogermenevtika», Nauki o zhizni i obrazovanie. Fundamental'nye problemy integracii: materialy konf. 2–4 fevr. 2009 g.: pamyati prof. M. V. Guseva, Ros. akad. nauk, Mosk. gos. un-t im. M. V. Lomonosova, Biolog. fak. Moskva, Rossiya, 2009, s. 340–344.

- [30] S. V. CHEbanov, «Biogermenevtika kak model' mezhdisciplinarnosti», Problemy i perspektivy mezhdisciplinarnyh fundamental'nyh issledovanij: materialy II nauch. konf. Sankt-Peterburg. soyuza uchenyh. Sankt-Peterburg, Rossiya, 2002, s. 87–88.
- [31] I. T. Kasavin, Social'naya ehpiSTEMIologiya: fundamental'ne i prikladnye problemy. Moskva, Rossiya: Al'fa, 2013, 467 s.
- [32] V. E. Gebattel, Prolegomena einer medizinischen Anthropologie. Berlin: Göttingen; Heidelberg: Springer, 1954, 414 s. [In German].
- [33] K. Kastaneda, Sochineniya. V 6 t. T. 1. Uchenie dona Huana. Otdel'naya real'nost'. Moskva, Rossiya: Sofiya, 2014, 416 s.
- [34] A. V. Hutorskoj, Didaktika Kastanedy. [EHlektronnyj resurs]. Dostupno: <http://khutorskoy.ru/be/2014/0924/index.htm> [in Rossiya].
- [35] O. Vlasova, Fenomenologicheskaya psihiatriya i ehkzistencial'nyj analiz: istoriya, mysliteli, problemy. Moskva, Rossiya: Territoriya budushchego, 2010, 640 s. (Seriya «Universitetskaya biblioteka Aleksandra Pogorel'skogo»).
- [36] SH. Bodler, Vino i gashish kak sredstva dlya rasshireniya chelovecheskoj lichnosti. [EHlektronnyj resurs]. Dostupno: http://www.behigh.org/behigh/site/content/library/essay/wine_hash.html [in Rossiya].
- [37] M. Howard, The Power of the Heart [Electronic resource]. Dostupno: <http://agenation.com/home/2011/05/30/the-power-of-the-heart/>.